

SMJERNICE O DOBROJ PRAKSI U ISTRAGAMA I PROCESUIRANJU KRIVIČNIH DJELA SEKSUALNOG NASILJA NA OSNOVU NEDOSTATKA DOBROVOJNOG PRISTANKA

**Projekat Vijeća Evrope
“Borba protiv digitalnog i seksualnog nasilja
nad ženama u Bosni i Hercegovini”**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

SMJERNICE O DOBROJ PRAKSI U ISTRAGAMA I PROCESUIRANJU KRIVIČNIH DJELA SEKSUALNOG NASILJA NA OSNOVU NEDOSTATKA DOBROVOJNOG PRISTANKA

**Pripremila
Eileen Frances Skinnider
međunarodna konsultantkinja Vijeća Evrope**

septembar 2024.

Vijeće Evrope

! *Mišljenja izražena u ovom djelu su*
! *odgovornost autora i ne odražavaju*
! *nužno zvaničnu politiku*
! *Vijeća Evrope.*

! Reproduciranje odlomaka (do 500 riječi) je
! dozvoljeno za nekomercijalne svrhe,
! pod uslovom da je očuvan integritet teksta,
! da se odlomak ne koristi izvan konteksta,
! da ne pruža nepotpune informacije i
! ne dovodi čitaoca u zabludu na drugi
! način u pogledu prirode, opsega,
! ili sadržaja teksta.

! Izvorni tekst mora biti uvijek
! naveden na sljedeći način:
! „© Vijeće Evrope, 2024“.
! Svi ostali zahtjevi u vezi sa
! reprodukcijom/prevodom cjelokupnog
! dokumenta ili nekog njegovog dijela
! trebaju se uputiti Direktoratu za komunikacije
! Vijeća Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili na
! adresu publishing@coe.int).

! Svu ostalu korespondenciju u vezi sa ovim
! dokumentom treba uputiti Odjelu za rodnu
! ravnopravnost, Direkcije za jednaka prava i
! dostojanstvo.

! Dizajn i grafička priprema: **Intea BH d.o.o.**

! Fotografije: ©Shutterstock

! © Vijeće Evrope, 2024.

! Štampano u Vijeću Evrope.

Sadržaj

POJMOVNIK I SKRAĆENICE	7
1. UVOD	8
Svrha smjernica	9
Kome su smjernice namijenjene?	9
Potreba za smjericama	9
2. KONCEPTUALNI OKVIR SMJERNICA	12
Utemeljeno na Istanbulskoj konvenciji	12
Zasnovano na pristupu znanja o traumi	14
Uticaoj traume na pamćenje i prisjećanje	16
Bez uticaja zabluda o silovanju i rodni stereotipa	19
3. ZAKONSKI ELEMENTI SEKSUALNIH DELIKATA ZASNOVANI NA NEPOSTOJANJU PRISTANKA	23
Član 36. Istanbulske konvencije	23
Šta je pristanak?	26
Šta je razumno uvjerenje u pristanak?	29
Teret dokazivanja	31
Intoksikacija i pristanak	32
Prevara i pristanak	32
4. DOKAZNA PITANJA KOD SEKSUALNIH DELIKATA ZASNOVANI NA NEPOSTOJANJU PRISTANKA	34
Dokazno težište istrage i krivičnog gonjenja	34
Vodeća načela za pristup radnjama dokazivanja kod seksualnih delikata zasnovanih na nepostojanju pristanka	35
Izvori / kategorije dokaza	37
5. KLJUČNI KORACI U ISTRAZI I KRIVIČNOM GONJENJU	46
Zaprimanje prvih prijavi i ispitivanje podnositeljice prijave: primjena pristupa koji je usmjeren na žrtvu i zasnovan na informacijama o traumi	46
Ispitivanje osumnjičenog što je prije moguće	54
Policajska analiza radi utvrđivanja osnovanosti ili neosnovanosti slučaja	55
Analiza tužioca u svrhu donošenja odluke o pokretanju krivičnog gonjenja	57
PRILOG 1. VIŠE O TRAUMI	60
PRILOG 2. ZABLUDE I STEREOTIPI O SILOVANJU	66
REFERENCE I RESURSNI MATERIJAL	76

Pojmovnik i skraćenice

Podnositeljica prijave	Pravni pojam koji označava osobu koja je prijavila krivično djelo koje još nije dokazano pred sudom.
GREVIO	Grupa stručnjaka za djelovanje protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.
Istanbulska konvencija	Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici.
Počinitelj	Ne-pravni pojam koji označava osobu koja je počinila seksualno nasilje.
Seksualni delikti	Obuhvata sva krivična djela koja uključuju seksualno nasilje, što uključuje i silovanje.
Osumnjičeni	Odnosi se na osobu za koju se sumnja da je počinila krivično djelo, ali još uvijek nije proglašena krivom. Nakon optuženja osumnjičeni se naziva optuženi, a nakon izricanja osuđujuće presude protiv optuženog, naziva ga se osuđeno lice.
Žrtva	Pojam koji za svrhe ovog dokumenta označava osobu koja je doživjela seksualno nasilje, pri čemu se ne podrazumijeva nedostatak slobode djelovanja viktimizirane osobe, niti implicira krivicu optužene osobe.

1. Uvod

„Smjernice o dobroj praksi u istragama i procesuiranju krivičnih djela seksualnog nasilja na osnovu nedostatka dobrovoljnog pristanka“ utemeljene su na novim i dobrim praksama u istragama i procesuiranju seksualnog nasilja, uključujući silovanje, u čijem središtu je definicija zasnovana na pristanku, u skladu sa Konvencijom Vijeća Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) i drugim međunarodnim standardima. Izrađene su u sklopu projekta Vijeća Evrope pod nazivom „Borba protiv digitalnog i seksualnog nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini“. Grupa stručnjaka za djelovanje protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO) je u nedavnom osnovnom evaluacijskom izvještaju za Bosnu i Hercegovinu pozvala nadležne organe vlasti da usvoje definiciju seksualnog nasilja zasnovanu na nedostatku dobrovoljnog pristanka, što bi obuhvatilo i krivična djela silovanja, kako bi se u domaće zakonodavstvo u potpunosti integrisao pojam nepostojanja slobodno datog pristanka u skladu sa članom 36. Istanbulske konvencije:¹

„GREVIO urgira na vlasti Bosne i Hercegovine da:

- a. donesu izmjene i dopune odredbi o seksualnim deliktima iz krivičnih zakona na državnom, entitetskom i nivou Brčko Distrikta, kako bi se u potpunosti integrisao pojam nedostatka slobodnog pristanka iz člana 36. Istanbulske konvencije i da konkretno navedu vidove seksualnih radnji bez pristanka koje su inkriminisane u skladu sa članom 36. stav 1. tačke a, b i c Konvencije;*
- b. usvoje potrebne mjere kako bi se osiguralo da se odredbe o bilo kojem djelu seksualnog nasilja primjenjuju na bivše i sadašnje bračne partnere ili partnere;*
- c. osiguraju izricanje kazni koje su srazmjerne i odvrćaju od činjenja bilo koje seksualne radnje bez pristanka žrtve, bez obzira na lične karakteristike.“*

Prelazak sa definicija seksualnih delikata zasnovanih na upotrebi sile i prinudi na definicije zasnovane na postojanju dobrovoljnog pristanka žrtve često sa sobom

1 Izvještaj GREVIO-a o polaznoj procjeni stanja u Bosni i Hercegovini (2022), tačka 223.

nosi izazove u provedbi i primjeni. Stručne osobe iz sektora krivičnog pravosuđa nerijetko izražavaju zabrinutost o tome kako će se provoditi istrage i procesuirati takva krivična djela bez prikupljanja materijalnih dokaza, te druga očigledna pitanja, kao što je prebacivanje tereta dokazivanja sa tužilaštva na optuženog, zabrinutosti o mogućem uvođenju „striktno odgovornosti“ i percipirana prekoračenja krivičnog zakona.

Svrha smjernica

Svrha ovog dokumenta je da se pomogne pravnoj raspravi o reformama vezanim za seksualno nasilje, uključujući i krivična djela silovanja, u Bosni i Hercegovini, kroz smjernice za istrage i procesuiranje seksualnih delikata na osnovu nepostojanja pristanka utemeljene na dobroj praksi. Smjernice stavljaju posebno težište na dokazne standarde za elemente bića seksualnih delikata na osnovu nepostojanja dobrovoljnog pristanka. Na raspolaganju je i nekoliko drugih izvora koji analiziraju dobre prakse u opštem postupanju u predmetima krivičnih djela seksualnog nasilja i upravljanju takvim predmetima (kao što su zaštitne mjere za žrtve, hitnost postupanja u predmetima, formiranje posebnih odjela u kojima rade specijalizirani uposlenici, itd.) kojima se ovaj dokument neće baviti.² Stoga ove smjernice ne treba tumačiti kao sveobuhvatne za postupanje u predmetima seksualnih delikata.

Kome su smjernice namijenjene?

Smjernice su namijenjene osobama koje učestvuju, odnosno koje mogu uticati na zakonodavne reforme u vezi sa krivičnim djelima seksualnog nasilja, uključujući i silovanje, u Bosni i Hercegovini. To mogu biti osobe koje rade na donošenju (parlamentarci), reformi (npr. komisija za zakonodavnu reformu i predstavnici nadležnih ministarstava), odnosno provedbi zakona (npr. policijski službenici, istražitelji i tužioc), te predstavnici organizacija civilnog društva koje rade na zagovaranju zakonodavnih reformi u ovoj oblasti.

Potreba za smjericama

Krivična djela seksualnog nasilja, uključujući i silovanje, su specifična. U vrlo velikoj mjeri su rodno zasnovana, budući da su žrtve takvih djela većinom žene i djevojčice, a počinioci većinom muškarci.³ Zastarjeli stavovi uslovljeni društvenim

2 Vidi: <https://www.endvawnow.org/>.

3 Pogledati, na primjer, "Vodič za najbolje prakse u policijskim istragama seksualnog nasilja u Alberti": Sudovi, poput Vrhovnog suda Kanade, prepoznaju seksualni napad kao rodno zasnovano krivično djelo: *R. v. Osolin*, 1994, tačka 165.

očekivanjima u pogledu rodni uloga i seksualnosti, te istorijski ukorijenjene zablude da „pravo silovanje“ podrazumijeva nepoznatog učinitelja, primjenu fizičke sile i nanošenje tjelesnih ozljeda, dovele su do uskih definicija seksualnih delikata zasnovanih na primjeni sile ili prinude odnosno ranjivostima.⁴ To se s druge strane negativno odrazilo na razvoj pravila i radnji dokazivanja u krivičnom postupku, kao što su visoki standardi dokazivanja da je pružen fizički otpor i pomjeranje fokusa na ponašanje žrtve, umjesto na radnje počinioca. Žrtve seksualnog nasilja često osjećaju veći stid, samookrivljavanje i poniženje zbog svoje viktimizacije u odnosu na žrtve drugih krivičnih djela. Te složene emocije i trauma u kombinaciji sa stavovima društva, zabludama i stereotipima vezanim za seksualno nasilje otežavaju žrtvama da drugima otkriju da su žrtve krivičnog djela i da nastave učešće u krivičnopravnom sistemu. Krivična djela seksualnog nasilja, uključujući silovanje, ne samo da su rasprostranjena, već i najmanje prijavljivana krivična djela za koja su uz to najmanji izgledi da će biti donesena osuđujuća presuda.⁵ Prijavljivanje seksualnih delikata dodatno je otežano zbog njihove privatne naravi. Žrtva i optuženi su često jedini svjedoci krivičnog djela, a u mnogim slučajevima je vrlo malo drugih dokaza. Nijedno drugo krivično djelo ne podrazumijeva toliko detaljnu ocjenu percepcije i postupanja i žrtve i optuženog. Stoga su mnogi slučajevi seksualnog nasilja izvan dosega pravosuđa.⁶

Zbog obaveze za potpisnice Istanbulske konvencije da usvoje zakonske definicije seksualnih delikata koje će biti zasnovane na zakonskom elementu nepostojanja pristanka, mnoge zemlje potpisnice su prihvatile definicije silovanja utemeljene na nedostatku pristanka koji je dat dobrovoljno i rezultat slobodne volje osobe.⁷ Strane potpisnice Konvencije su na različite načine pristupile definisanju nepostojanja pristanka kao elementa bića krivičnog djela.⁸ Pristup „ne znači ne“ iziskuje da je spolna radnja učinjena „protiv volje osobe“, a pristup „samo da znači da“ odnosno „potvrđni pristanak“ zahtijeva dobrovoljno učešće obje strane u spolnoj radnji. GREVIO dosljedno skreće pažnju na potrebu da se definicijama seksualnih delikata u potpunosti obuhvate stvarnosti žena koje doživljavaju seksualno nasilje i mehanizme njihovog suočavanja sa takvim nasiljem, što uključuje reakcije poput bijega, borbe, zamrzavanja, kolapsa ili pokušaja sprijateljavanja.⁹ GREVIO u tom smislu navodi da postoji mala razlika između spolnih radnji učinjenih protiv volje žrtve i svih spolnih radnji bez pristanka kako ih propisuje Istanbulska konvencija.¹⁰ Usvajanje i primjena definicije djela seksualnog nasilja, uključujući i silovanje, koja je zasnovana na postojanju pristanka zahtijeva promjenu paradigme tako da je potrebno da sve strane učestvuju u spolnoj radnji dobrovoljno da ona ne

4 Četvrti opći izvještaj o aktivnostima GREVIO-a (2023), str. 30.

5 Vijeće Evrope (2022), tačke 442 i 446. Pogledati također Burman M. et al (2009), str. 3.

6 Četvrti opći izvještaj o aktivnostima GREVIO-a (2023), str. 30.

7 Ibid, str. 39.

8 Marceline Naudi (2020).

9 Ibid, str. 32.

10 Ibid, str. 34.

bi bila inkriminisana (pristup potvrdnog pristanka), umjesto da se pretpostavlja da je postojao pristanak na spolnu radnju, osim ako ga žrtva nije eksplicitno ili implicitno povukla (pristup „ne znači ne“). Drugim riječima, pri utvrđivanju da li je žrtva dala pristanak na spolnu radnju, istražitelji i tužioci trebaju da se fokusiraju na potvrdni izraz pristanka, bilo verbalni ili neverbalni, a ne na stepen pružanja otpora, verbalno ili neverbalno. Konkretno, takav pristup znači da se pasivnost, šutnja, neprotivljenje ili nepružanje otpora ne može smatrati pristankom te da pristanak mora biti kontinuirano prisutan tokom cijele spolne radnje i da se može povući u svakom trenutku. Budući da je svrha ovih smjernica da se istaknu dobre prakse, dokument primjenjuje najšire tumačenje definicija zasnovanih na pristanku podrazumijevajući potvrdni pristanak.

2. Konceptualni okvir smjernica

Tumačenje i primjena krivičnih zakona i postupaka ne bi trebala biti apstraktna. Predmetima seksualnog nasilja, uključujući i silovanje, se često pristupa drugačije od drugih krivičnih djela u smislu kvalifikacije, istrage i procesuiranja. Definicije seksualnih delikata zasnovane na nepostojanju pristanka rezultat su boljeg poznavanja stvarnih okolnosti žena, njihovog prava na spolnu autonomiju, iskustava sa traumom i načina na koje zablude i rodni stereotipi mogu uticati na tumačenje zakona. Međutim, reforma krivičnog zakonodavstva i usvajanje definicija krivičnih djela seksualnog nasilja, uključujući silovanje, zasnovanih na nepostojanju pristanka je tek prvi korak. Ako se zakoni nastave tumačiti sa stajališta da je spolni odnos bez pristanka normalno seksualno ponašanje, te se primjenjuju bez znanja o traumi i pod uticajem zabluda o silovanju i rodni stereotipa, mnoge žrtve seksualnog nasilja neće doći do pravde. U ovom dijelu je ukratko predstavljen konceptualni okvir ovih smjernica. Prateći ove smjernice istražitelji i tužiocima trebaju voditi računa o tome da njihovo postupanje bude: (1) utemeljeno na Istanbulskoj konvenciji; (2) zasnovano na pristupu znanja o traumi i (3) bez uticaja zabluda o silovanju i rodni stereotipa.

Utemeljeno na Istanbulskoj konvenciji

Istanbulska konvencija od zemalja potpisnica traži da inkriminišu sve oblike spolnih radnji, uključujući silovanje, na koje nije dat pristanak. Konvencija državama prepušta formulaciju definicije nepostojanja pristanka u njihovim zakonima pa je „(...) Stranama ostavljeno da odluče o specifičnom tekstu zakona i faktorima za koje smatraju da isključuju slobodan pristanak“. Međutim, ključno je da svaki spolni čin na koji nije dat pristanak bude inkriminisan.¹¹ GREVIO-vi osnovni evaluacijski izvještaji sugeriraju da je prema njegovom mišljenju pristup potvrdnog pristanka više u duhu cjelokupne Konvencije i opšteg cilja boljeg sprečavanja, zaštite i procesuiranja.¹² Nadalje, članom 49. i 50. Istanbulske konvencije propisana je obaveza neposrednog odgovora, prevencije i zaštite žrtava od svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom, imajući u vidu rodnu perspektivu pri sagledavanju nasilja. To podrazumijeva sljedeće: osigurati da se istrage i sudski postupci provode bez neopravdanog odgađanja i pritom uzimaju u obzir prava žrtve tokom svih faza

11 Komentari uz Istanbulsku konvenciju, tačka 193.

12 Četvrti opći izvještaj o aktivnostima GREVIO-a, str. 39.

krivičnog postupka (član 49. stav 1.); osigurati da se sve istrage i sudski postupci provode djelotvorno i u skladu sa osnovnim principima ljudskih prava i imajući u vidu razumijevanje nasilja iz rodne perspektive (član 49. stav 2.); te osigurati da nadležni organi unutrašnjih poslova odmah odgovore na sve vidove nasilja obuhvaćene Konvencijom odmah i na odgovarajući način i ponude neposrednu zaštitu žrtvama te da se uključe u prevenciju svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom, uključujući i upotrebu preventivnih operativnih mjera i prikupljanje dokaza (član 50.).

Šta to znači za istražitelje i tužioce?

- Glavni pravni element seksualnih delikata je nepostojanje pristanka koji je dat dobrovoljno slobodnom voljom osobe. Dobrovoljan pristanak svakog učesnika u seksualnom susretu mora biti temeljni i odlučujući faktor, čime se težište stavlja na zaštitu svjesnog seksualnog izbora.
- U osnovi poziva na inkriminisanje spolne radnje za koju ne postoji pristanak su prava pojedinca na spolno samoodređenje i spolni integritet. Drugim riječima, seksualno nasilje je povreda spolne autonomije, utemeljene na ideji da pojedinac ima pravo donošenja samostalnih odluka o stupanju, odnosno nestupanju, u spolne odnose.
- Pristup istragama i procesuiranju seksualnih delikata treba promjenu paradigme. Prelazak sa definicija zasnovanih na primjeni sile na definicije zasnovane na postojanju pristanka podrazumijeva promjenu u stavovima društva, a posebno pravosudnog sistema, prema davanju pristanka na spolnu radnju.
- Postupajući u ovim predmetima istražitelji i tužioc bi trebali „normalno seksualno ponašanje“ tumačiti kao radnje u koje dobrovoljno stupaju obje strane, umjesto da svoje tumačenje zasnivaju na tradicionalnim kulturološkim paradigmama i narativima o „zavođenju“ i „mamljenju“ te zabludama o seksualnoj pasivnosti žena i seksualnoj agresivnosti muškaraca.
- Istrage i krivično gonjenje trebaju biti zasnovani na ocjeni dokaza, uz uvažavanje datog konteksta, kojima se u svakom predmetu pojedinačno utvrđuje da li je žrtva slobodno pristala na spolnu radnju ili ne. Istrage koje uzimaju u obzir dati kontekst pri ocjeni postojanja pristanka moraju biti usmjerene na žrtvu i sagledati rodni aspekt. Drugim riječima, istražitelji i tužioc koji rade na predmetima seksualnog nasilja trebaju biti svjesni lokalnih rodni i društvenih normi.
- Prikupljanje dokaza o krivičnim djelima zasnovanim na postojanju pristanka treba proširiti sa tradicionalnog prikupljanja dokaza uslovljenih definicijom

djela zasnovanoj na upotrebi sile. Istrage više ne zavise od dokazivanja da su djela bila posljedica nasilja, prijetućeg ponašanja ili posebno ranjive situacije. Time se pomjera fokus u prikupljanju dokaza. Središnje pitanje je da li je učešće u spolnoj radnji bilo dobrovoljno ili ne. Istražitelji traže dokaze u vezi sa pristankom i razumnim vjerovanjem osumnjičenog da postoji pristanak.

- Predmete ne treba automatski obustavljati kada postoji malo ili nema nikakvih dokaza o primjeni sile. Prilikom ocjene da li je spolna radnja bila bez pristanka moraju se razmotriti sve činjenice.
- Zaštitne mjere trebaju biti na raspolaganju žrtvama u svim fazama istrage i sudskog postupka.

Zasnovano na pristupu znanja o traumi

Promjena pristupa krivičnim djelima seksualnog nasilja gdje se fokus pomjera sa primjene sile na postojanje pristanka dovodi do potpunijeg sagledavanja traumatičnog iskustva seksualnog nasilja i reakcije mozga date osobe na prijetnju i traumu. GREVIO u svojim osnovnim evaluacijskim izvještajima kontinuirano ističe istraživanja neurobiologije seksualne traume koja pokazuju da je „zamrzavanje“ (tzv. tonična nepokretnost) uobičajena reakcija žrtava.¹³ Osim toga, recentne dobre prakse za rad u predmetima seksualnih delikata podrazumijevaju primjenu pristupa zasnovanog na znanju o traumi, odnosno, pristupa zasnovanog na neurobiološkim saznanjima o tome kako mozak procesira traumu.¹⁴ Proširena znanja o reakcijama žrtava na traumatične događaje, kao što je seksualno nasilje, dovela su do boljeg razumijevanja neurobioloških učinaka na odbrambene sklopove u mozgu te na kodiranje sjećanja i prisjećanje. Pristup zasnovan na znanju o traumi je ključan u istragama i procesuiranju krivičnih djela seksualnog nasilja zasnovanih na nepostojanju pristanka.¹⁵

Šta je pristup zasnovan na znanju o traumi?

Pristup zasnovan na znanju o traumi podrazumijeva razumijevanje uticaja traume i odgovor na taj uticaj. Ističe fizičku i psihološku sigurnost žrtve i stvara uslove u kojima žrtva stiče osjećaj kontrole. Uzima u obzir da su mnoga ponašanja i reakcije žrtava direktno vezane za njihova traumatična iskustva. Ono što možda djeluje kao

13 Vidi Izvještaj GREVIO-a o polaznoj procjeni za Španiju, tačka 221; Bosnu i Hercegovinu, tačka 220; Estoniju, tačka 172; Norvešku, tačka 185; Rumuniju, tačka 280; i Sloveniju, tačka 259 uključujući i fusnote koje upućuju na autora Moller A. et al (2017).

14 Primjer se može naći u Pravnim smjernicama za Englesku i Wales (2021).

15 Sljedeće napomene su zasnovane na informacijama Ministarstva pravde Kanade. "Uticaj traume na punoljetne žrtve seksualnog napada".

nedosljednost u reakcijama žrtve ili njenom prepričavanju događaja zapravo može biti uobičajena, predvidiva i normalna reakcija i način suočavanja sa traumatičnim događajem.

Šta je trauma?

Traumatični događaj je onaj u kojem osoba doživljava nešto što je zastrašujuće, nepodnošljivo i podrazumijeva osjećaj gubitka kontrole, a u nekim okolnostima djeluje kao prijetnja njenoj sposobnosti preživljavanja. Svaka osoba doživljava traumu na svoj način, u zavisnosti od više faktora, uključujući i dotadašnja životna iskustva. Stoga je svaka definicija traume vrlo subjektivna. Traumatični događaji nisu uvijek nasilni, ali osoba osjeća da je narušeno njeno sopstvo i sigurnost te ugroženo njeno preživljavanje.

Reakcija mozga na prijetnju/traumu

Naš nervni sistem (5 osjetila u našem mozgu) kontinuirano prati naše okruženje da bi uočio različite nivoe prijetnje i opasnosti na svjesnom i na nesvjesnom nivou. To je funkcija limbičkog sistema. Razmislite o sljedećem slijedu događaja:

- Ako osjećamo da je sam naš opstanak ugrožen, mozak preuzima kontrolu, otpuštajući prvo niz hemijskih spojeva.
- U slučaju neminovne prijetnje, normalna osoba prelazi na subkortikalnu dominaciju. Automatske reakcije u tom slučaju su borba, bijeg, zamrzavanje ili kolaps. Naša reakcija je automatska. Neke reakcije su na svjesnom nivou, a neke su nesvjesne i ne možemo ih kontrolisati.
- Važno je zapamtiti da u ovoj fazi dominira moždana funkcija odbrambenog sklopa. Odbrambeni sklop uključuje amigdal u dijelu mozga koji predviđa opasnost. Amigdala može primiti informacije i reagovati čak i prije nego što svjesni dio mozga, korteks, postane svjestan šta se dešava.
- Amigdala odmah šalje poruku drugim dijelovima mozga – hipotalamusu – koji tu poruku prosljeđuje dalje do nadbubrežnih žlijezda. Nadbubrežne žlijezde zatim oslobađaju dva snažna hormona stresa - adrenalin i kortizol.
- Uloga adrenalina je da podrži reakciju „borbe“ ili „bijega“ tako što tjera srce da kuca brže, dok se krvni sudovi sužavaju kako bi krv brže došla do tijela i mozga. Kortizol potiskuje sve aktivnosti tijela koje u tom trenutku nisu neophodne (npr. složene kognitivne ili intelektualne procese).
- Kada ovi hormoni preplave tijelo, ono se fokusira isključivo na neposrednu prijetnju. Ovo je ključno za razumijevanje žrtava jer se u tom trenutku mozak, tijelo, pažnja, razmišljanje, ponašanje i memorijski procesi žrtve drastično mijenjaju.

- U roku od jedne sekunde od pokretačkog događaja, amigdala šalje signal tijelu da inhibira bilo kakvo tjelesno kretanje.
- Mozak zatim traži odakle dolazi napad i koje su mogućnosti za bijeg. Taj proces odvija se automatski i izvan svjesne kontrole.
- Ključno je razumjeti da osoba u tom trenutku ne može donijeti proračunatu ili racionalnu intelektualnu odluku o tome šta učiniti (zamrznuti se, klonuti, boriti se ili pobjeći).
- Sposobnost mozga za intelektualno racionalno razmišljanje je minimalizirana ili oslabljena. Normalno razmišljanje je do te mjere onemogućeno da žrtva često ne može ni misliti o načinima bijega.
- Nakon trenutne reakcije zamrzavanja, žrtva obično donosi odluku u djeliću sekunde i bira reakciju iz spektra odgovora koje je naučila tokom života: bijeg, borba, zamrzavanje, klonulost ili sprijateljivanje.

Uticaj traume na pamćenje i prisjećanje

Istražitelji i tužiocima znaju da je u predmetima seksualnog nasilja od ključne važnosti prikupiti najpreciznije i najpotpunije informacije od podnositeljice prijave koja je obično i glavna svjedokinja. Međutim, najnovija naučna istraživanja o pamćenju potvrđuju da ljudsko pamćenje nije nepogrešivo. Čak i u idealnim i neutraumatičnim okolnostima ne pohranjujemo vjerno u našem mozgu informacije koje će nam kasnije biti dostupne. U slučaju traumatičnih događaja, poput silovanja i seksualnog napada, mozak kodira, pohranjuje i povlači informacije drugačije nego kod rutinskih aktivnosti koje nisu stresne.

Zašto je za istražitelje i tužioce važno da razumiju uticaj traume

1. Razumijevanje uticaja traume baca svjetlo na nedostatke u tumačenju seksualnih delikata kada se od žrtve traži da poduzme korake kako bi izbjegla neželjenu spolnu radnju. Pretpostavka da pristanak na spolnu radnju postoji ukoliko ga žrtva nije eksplicitno ili implicitno povukla (pristup „ne znači ne“), isključuje mnoge žrtve koje se zamrznu od straha ili anksioznosti i djeluju „pasivno“ i ne bore se, ne pružaju otpor i ne izgovaraju „ne“.

2. Tokom ispitivanja podnositeljice prijave važno je:

- Žrtva koju se ispituje ubrzo nakon napada, odnosno dok je još uvijek pod velikim stresom ili traumom, neće moći da se sjeti svega što je kodirano u njenom mozgu. Mogu biti neophodna dva puna ciklusa sna da bi sklop epizodnog sjećanja konsolidovao informacije koje su kodirane u vrijeme traume. Dobra praksa za istražitelje je da obavljaju samo kratki razgovor u trenutku kada podnositeljica prijave prvi put prijavljuje seksualno nasilje. Nekoliko dana kasnije treba obaviti sveobuhvatnije ispitivanje, nakon što je podnositeljica prijave imala priliku da se naspava i da joj se sjećanje na traumatično iskustvo konsoliduje.
- Sjećanja o traumatičnim događajima, kao što su silovanja, mogu biti fragmentirana. Žrtvama može biti teško da se sjetе mnogih detalja o silovanju u potpunom ili linearnom nizu. Primarni fokus policijskog ispitivanja treba biti na senzornom i emocionalnom pamćenju koje je podnositeljica prijave kodirala i čega se sjetila, umjesto da se od nje očekuje hronološki strukturiran narativ.
- Traženjem od žrtve silovanja da opravda i objasni svoje ponašanje može se narušiti njena kredibilnost, jer ona može pokušati objasniti svoje ponašanje koje će odbrana osporavati, što će dovesti do otkrivanja osjećaja stida i ranjivosti koji su u kontekstu društvenog okrivljavanja žrtve dodatno naglašeni. Također se može desiti da žrtva u takvoj situaciji da naizgled nedosljedne izjave o tome šta misli da je radila. Ovakvi problemi u dokaznom postupku se mogu izbjeći primjenom pristupa zasnovanog na znanju o traumi u ispitivanjima koje provode policijski službenici i daljem procesuiranju predmeta.
- Ne zaboravite da žrtve vrlo često ne mogu objasniti mnoge svoje reakcije, niti razumiju vlastite mehanizme suočavanja i refleksе. Često su im te reakcije izuzetno strašne i zbunjujuće i često za njih krive same sebe.

3. Pri ocjeni kredibilnosti i pouzdanosti podnositeljice prijave važno je:

- Na primjer, ako postoje nedosljednosti u zapisnicima o ispitivanju podnositeljica prijava (npr. između prve izjave date službeniku koji je prvi izašao na lice mjesta i kasnijeg detaljnijeg ispitivanja), istražitelji i tužioc koji nisu upoznati sa neurološkim uticajem traume i kako se njime mogu objasniti razlike u načinu na koji se podnositeljica prijave sjeća događaja, prenosi ili razvija prikaz događaja, mogu doći do pogrešnih ili nepravilnih zaključaka o pouzdanosti i vjerodostojnosti izjave podnositeljice prijave.
- Istražitelji i tužioc trebaju znati da nedostatak sjećanja na ovakve periferne detalje ne dovodi u pitanje tačnost iskaza žrtve; naprotiv, to je u skladu s načinom na koji su traumatična sjećanja kodirana.

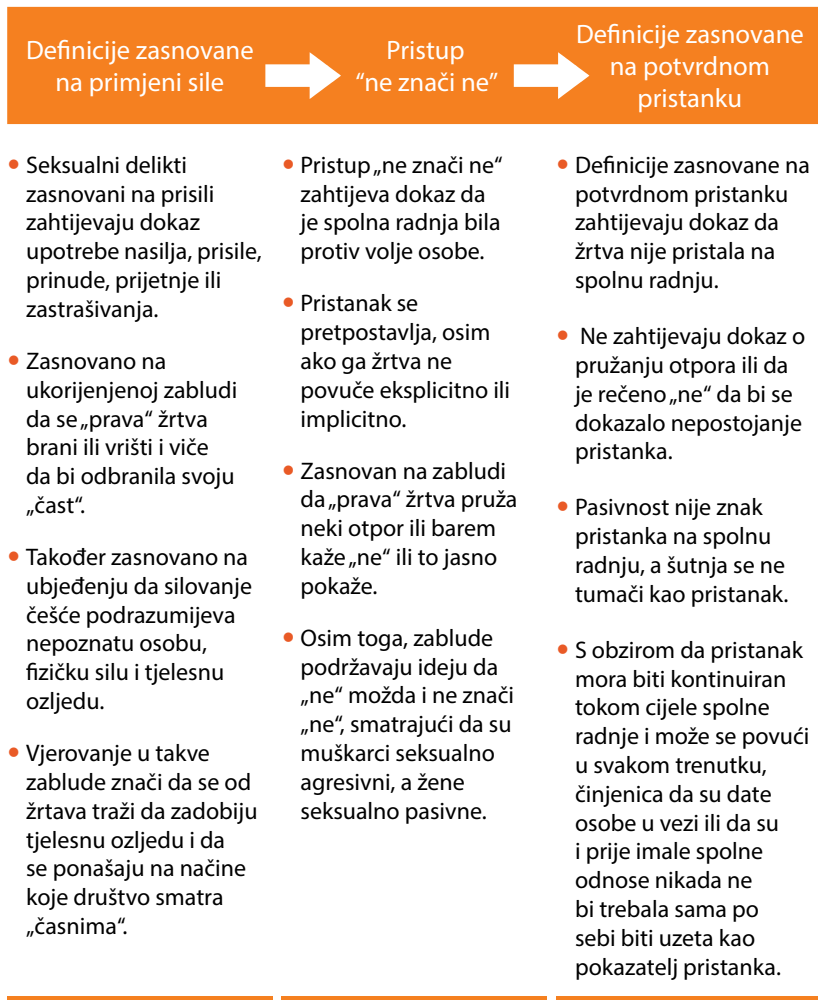
Bez uticaja zabluda o silovanju i rodnih stereotipa

Pored razumijevanja traume, važno je razmotriti još uvijek prisutne mitove i zablude o seksualnom nasilju, uključujući silovanje. Mitovi i zablude su zasnovane na rodnim stereotipima, stavovima i predrasudama koje dovode do nasilja nad ženama, a posebno seksualnog nasilja. Svrha takvih mitova je da negiraju, umanjuju ili opravdaju seksualno agresivno ponašanje. Mogu i nesvjesno uticati na ocjenu istražitelja i tužilaca o uvjerenosti odnosno pouzdanosti žrtve. Stoga je od izuzetne važnosti da istražitelji i tužioc u sve aspekte svog rada uključe rodnu perspektivu kako bi izbjegli stereotipno razmišljanje. Ne samo da će time doprinijeti efikasnijim istragama i optužnicama, već i umanjiti sekundarnu viktimizaciju kojoj su žrtve uobičajeno izložene.

Definicije seksualnih delikata zasnovane na potvrdnom pristanku rješavaju duboko ukorijenjene zablude o seksualnom nasilju, uključujući silovanje. Žena ne mora da se brani ili pruža otpor da bi dokazala da nije pristala na neželjeni spolni odnos. Osim toga, pristanak ne može biti impliciran, samo na osnovu toga da je žena ranije imala spolni odnos uz pristanak. Definicije zasnovane na potvrdnom pristanku izričito odbacuju tumačenje da će „prava“ žrtva da se brani ili vrišti i viče, ili da će barem reći ili jasno naznačiti „ne“, a ako to ne učini onda je zasigurno pristala na spolni odnos. Ova pogrešna ideja jednostavno ne uvažava uobičajene odgovore na seksualnu prijetnju, prisilu, narušavanje privatnosti i strah. Žrtve koje su na neželjenu spolnu radnju reagovala zamrzavanjem također mogu u mnogo većoj mjeri kriviti sebe. Takve, naizgled pasivne, reakcije nekih žrtava mogu biti nepojmljive osobama koje ne razumiju neurobiološki aspekt traume, odnosno društveno poimanje roda. Premda je to normalna reakcija na prijetnju, osobama poput istražitelja i tužilaca koji su navikli na osjećaj lične moći i slobode djelovanja, može biti teško da zamisle takve okolnosti. Istraživanja pokazuju da ako se ovi stari stereotipi, mitovi i zablude nastave održavati, značajan naglasak se i dalje stavlja

na žrtvu, njenu reakciju na silovanje i da li je to bila odgovarajuća reakcija „prave“ žrtve, čak i kada se seksualni delikti razmatraju kroz prizmu afirmativnog pristanka, koji je osmišljen da fokus preusmjeri na počinioca i sam događaj.¹⁶

Prelaskom na definiciju seksualnih delikata zasnovanu na postojanju potvrdnog pristanka direktno se osporavaju uobičajene zablude.

16 Vandervort, L. (2013).

Činjenice o seksualnom nasilju, uključujući silovanje

- Seksualno nasilje, uključujući silovanje, u najvećem broju slučajeva čine osobe koje žrtva poznaje. Na primjer, u jednoj studiji je 67% žena izjavilo da počinitelj nije bio nepoznata osoba,¹⁷ a u drugoj studiji je 8 od 10 žrtava poznavalo osobe koje su ih silovale.¹⁸
- Silovanje često ne uključuje fizičku silu. Počinitelji seksualnog nasilja se mogu koristiti tehnikama manipulacije da bi zastrašili i prisilili svoje žrtve.
- U mnogim slučajevima neće biti vidljivih tragova ozljeda. Prema jednoj studiji koja se bavila učestalošću ozljeda uslijed silovanja, samo 5% žrtava silovanja uz primjenu sile su zadobile ozbiljne tjelesne ozljede, a samo njih 33% je zadobilo manje ozljede.¹⁹

Činjenice o žrtvama

- Ne postoji tipična žrtva silovanja. Silovane mogu biti osobe svih starosnih dobi, svake rase, seksualnosti, vjeroispovijesti, porijekla i izgleda.
- Reakcije na silovanje se uveliko razlikuju. Reakcije mogu biti izuzetna uznemirenost, tiha kontrola, šok i poricanje. Zapravo se mnoge žrtve „zamrznju“ od straha ili šoka i odluče da bi pružanje otpora bilo uzaludno ili opasno.
- Žrtva koja prijavljuje silovanje i surađuje u krivičnom gonjenju je nevjerojatno hrabra. Većina silovanja nikada ne bude prijavljena policiji. Međunarodno istraživanje o nasilju nad ženama provedeno 2008. godine utvrdilo je da je u zemljama u kojima je istraživanje provedeno seksualno nasilje policiji prijavilo od 4 do 13% žena.²⁰ Druga studija procjenjuje da su stope prijavljivanja od 5 do 25%, što znači da najmanje 75% silovanja nikad ni ne uđe u krivičnopravni sistem.²¹ Razlozi zbog kojih osobe ne prijavljuju ili odgađaju prijavljivanje pored traume obuhvataju i osjećaj stida, zbunjenost ili strah od posljedica.

Činjenice o počiniocima

- Ne postoji tipični počinitelj. Mogu dolaziti iz svih slojeva društva. Ne moraju biti neoženjeni i mogu istovremeno biti u dugoj vezi.

17 Ova studija je pregledana u Mallios, C. and Meisner, T (2010).

18 Ova studija je pregledana u UNODC (2014).

19 Rennison, C. (2002).

20 Johnson, H. et al (2008).

21 Kelly, L. et al (2005), str. 293.

- Počinilac je jedini odgovoran za seksualno nasilje, uključujući silovanje i zakon treba primjenjivati na sve počiniocima, bez obzira na njihovu starosnu dob, porijeklo ili buduće izgleda.

Uticaj ovih zabluda, koje se često smatraju „zdravorazumskim“ pristupom slučajevima silovanja

- Zabluda stvaraju usko tumačenje o tome šta je „pravo“ silovanje, ko može biti počinilac i kako izgleda „prava“ žrtva silovanja. Ako se činjenice ne uklapaju u taj scenarij dolazi do obustavljanja rada na predmetu.
- Zbog zabluda se fokus stavlja isključivo na žrtvu (njeno ponašanje, njene osobine, kako je bila obučena, itd.), umjesto na počinioca i na samu radnju.
- Zabluda podržavaju pogrešno vjerovanje da žena treba jasno staviti do znanja da ne želi seks, a ako ništa ne kaže, očekuje se da to želi.
- Zabluda obično opravdavaju silovanje, umanjuju njegovu ozbiljnost, negiraju da je žena pretrpjela štetu ili dovode u pitanje da li je silovanje uopšte i počinjeno.
- Zabluda služe negiranju, umanjivanju ili opravdavanju seksualno agresivnog ponašanja muškaraca prema ženama.
- Moguće je i da se koriste za diskreditiranje žrtve.

Vodite računa

- Ne postoji tipično silovanje, tipični počinilac, niti tipična žrtva. Seksualno nasilje, uključujući silovanje, može se desiti u gotovo svim okolnostima. Može se desiti između svih mogućih vrsta ljudi, a vrlo često se radi o ljudima koji se međusobno poznaju ili su u srodstvu. Može se desiti u intimnoj vezi, kao što je brak ili zabavljanje, kao i u situacijama nakon razvoda.
- Ne postoji tipična reakcija na silovanje. Ljudi mogu različito reagovati na seksualno nasilje, uključujući i silovanje. Takve reakcije možda neće biti u skladu s vašim očekivanjima ili s onim kako mislite da biste vi postupili u istoj situaciji. Budite svjesni lične pristranosti odnosno mišljenja i uobičajenih zabluda i mitova o seksualnom nasilju. I same žrtve mogu imati zabluda u vezi sa silovanjem i zlostavljanjem koje su pretrpjele.

3. Zakonski elementi seksualnih delikata zasnovanih na nepostojanju pristanka

Član 36. Istanbulske konvencije

Istanbulska konvencija poziva zemlje potpisnice da inkriminišu sve oblike seksualnih radnji na koje nije dat pristanak, uključujući i silovanje. Član 36. stav 1. propisuje sve oblike namjernih seksualnih radnji na drugoj osobi bez njenog slobodno datog pristanka. Istanbulska konvencija dalje propisuje da se pristanak tumači procjenom konteksta u smislu da li je bio dobrovoljan i da li je osoba imala sposobnost i slobodnu volju da donese takvu odluku.

Član 36. Seksualno nasilje, uključujući silovanje

1. Članice će preduzeti neophodne zakonodavne odnosno druge mjere kako bi osigurale da sljedeći vidovi namjernog ponašanja budu inkriminirani:
 - a) vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode na tijelu drugog lica bez njenog/njegovog pristanka, korištenjem bilo kojeg dijela tijela odnosno predmeta;
 - b) druge seksualne radnje s licem bez njenog/njegovog pristanka;
 - c) navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji s trećim licem bez njenog/njegovog pristanka.
2. Pristanak mora biti dobrovoljan ishod slobodne volje lica prema procjeni u kontekstu datih okolnosti.

Zakonski elementi: objektivni i subjektivni elementi

Da bi osoba bila oglašena krivom za krivično djelo, ona mora počiniti nezakonitu radnju (objektivni element) i biti odgovarajuće svijesti odnosno imati odgovarajuću

namjeru (subjektivni element). Tužilac mora dokazati zakonske elemente djela izvan razumne sumnje.

Objektivni element: Radnje seksualne prirode bez pristanka osobe

Objektivni element sastoji se od dvije komponente:

- (1) Radnja je bila seksualne prirode i
- (2) Nepostojanje pristanka.

Objektivni element je dodirivanje osobe koja ne pristaje na to u okolnostima seksualne prirode. Validnost pristanka kao objektivnog elementa zavisi od subjektivnog odnosa podnositeljice prijave prema tom dodirivanju u trenutku samog događaja. Iskaz podnositeljice prijave je jedini izvor direktnih dokaza o stanju njene svijesti. Optuženi može tvrditi da su riječi i ponašanje podnositeljice prijave u vrijeme djela pružili osnov za zaključak da je ona željela seksualno dodirivanje, ili barem osnov za razumnu sumnju o njenom kredibilitetu. Međutim, kada istražitelji i tužiocu prikupio dokaze da podnositeljica prijave nije subjektivno pristala, stiže se objektivni element potreban za nastavak procesuiranja.

Pitanja koja istražitelji i tužiocu trebaju razmotriti u pogledu elementa pristanka u svrhu dokazivanja objektivnog elementa

- Ne zaboravite da istrage koje uzimaju u obzir kontekst pri ocjeni postojanja pristanka moraju biti usmjerene na žrtvu i sagledati rodni aspekt. Drugim riječima, istražitelji i tužiocu koji rade na predmetima seksualnog nasilja trebaju biti svjesni lokalnih rodni i društvenih normi.
- Fokus istrage i krivičnog gonjenja je na prikupljanju dokaza o tome da podnositeljica prijave nije dala pristanak na spolne radnje. Spolna radnja koja je u središtu istrage i krivičnog gonjenja više ne mora biti rezultat nasilja, prijetecog ponašanja ili naročito ranjivog položaja.
- Za potrebe objektivnog elementa „pristanak“ znači ne samo da je podnositeljica prijave riječima ili postupcima prenijela svoj pristanak, već i da je to učinila dobrovoljno, tj. da je subjektivno, u svojoj vlastitoj svijesti zaista htjela da dođe do spolne radnje.
- Stanje svijesti podnositeljice prijave je ključno kada se govori o dobrovoljnosti pristanka.
- Dokazi o riječima ili ponašanju podnositeljice prijave koji su objektivno uočljivi i ukazuju na nepostojanje dobrovoljnosti sa sigurnošću utvrđuju nepostojanje pristanka u svrhe dokazivanja objektivnog elementa.
- Nepostojanje ikakvog dokaza o riječima ili postupcima kojima se komunicira pozitivan pristanak ili dobrovoljna saglasnost sa datom radnjom, npr.

situacije u kojima podnositeljica prijave štiti ili je pasivna, sa sigurnošću utvrđuje nepostojanje pristanka za potrebe dokazivanja objektivnog elementa.

- Za objektivni element nije neophodno da podnositeljica prijave pokaže ili saopšti nepostojanje pristanka optuženom. Povinovanje nije pristanak.
- Postoje i okolnosti, kao što je povinovanje zbog sile, straha, prijetnje ili prevare, gdje se podrazumijeva nepostojanje pristanka, uprkos „prividnom“ pristanku ili učešću žrtve. Na primjer, prividni pristanak nije valjan kada je dobijen prevarom, kao u slučaju kada je počinitelj obmanuo žrtvu predstavivši se kao predstavnik ankete o raku dojke i demonstrirao kako izvoditi samopreglede.²² Prividni pristanak se ne smatra valjanim i u situacijama zloupotrebe moći, kada je počinitelj u položaju nadmoći, kao što je nastavnik ili staratelj.
- Razlozi zbog kojih je podnositeljica prijave dala „prividni“ pristanak tako što se povinovala ili učestvovala u radnji ne moraju biti ni razumni ni saopšteni optuženom da bi se smatralo da pristanak nije valjan kod dokazivanja objektivnog elementa.
- Ono što jeste potrebno su neki dokazi o nepostojanju pristanka, a njihova narav će zavisiti od okolnosti predmeta.
- Primjerice, podnositeljica prijave nije mogla dati pristanak niti biti svjesna šta se dešava, zbog uticaja alkohola ili droga.

Pitanja koja istražitelji i tužiocima trebaju razmotriti u pogledu radnje seksualne prirode u svrhu dokazivanja objektivnog elementa

- Radnja koja se vrši bez pristanka treba biti seksualne prirode. Ovo se može utvrditi analizom radnje, da bi se utvrdilo da li je povrijedila ili je postojala opasnost da povrijedi spolni integritet podnositeljice prijave.
- Isto tako može se razmotriti da li bi seksualna priroda povrede bila očigledna razumnom posmatraču upoznatom sa svim okolnostima. Dodirivani dio tijela, priroda kontakta, situacija u kojoj je do kontakta došlo, riječi i geste kojima je radnja bila popraćena i sve druge okolnosti događaja će biti relevantne u ovom razmatranju.
- Namjera optuženog može igrati odluku u razmatranju da li je povreda bila seksualne prirode, ali nije neophodno da povreda bude učinjena radi seksualnog zadovoljenja. Na primjer, optuženi koji se „samo šalio“ hvatajući

22 Predmet Tabassum citiran u Živa Šuta et al PhD (ažurirano).

drugu osobu za genitalije svejedno može biti osuđen za seksualni delikt zasnovan na nepostojanju pristanka.

Subjektivni element: Optuženi je postupio sa kriminalnom namjerom, bilo znajući da učešće podnositeljice prijave nije dobrovoljno, ili pokazujući ravnodušnost prema tome da li je učešće dobrovoljno ili ne

Subjektivni element sastoji se od dvije komponente:

- (1) Namjera stupanja u spolnu radnju i
- (2) Znanje o nepostojanju pristanka ili nemar ili svjesno zanemarivanje nepostojanja pristanka.

Pitanja koja istražitelji i tužiocima trebaju uzeti u obzir

- Fokus istrage i krivičnog gonjenja je na tome da li je optuženi postupao s kriminalnom namjerom, bilo zbog toga što je bio siguran da podnositeljica prijave nije dala pristanak, ili zbog nemara da sazna da li podnositeljica pristaje na radnju.
- Ključna sastavnica subjektivnog elementa je nepostojanje pristanka. Namjera optuženog da seksualno dodiruje podnositeljicu prijave, svjestan da ona na to nije pristala, ili svjestan da postoji mogućnost da ona na to ne pristaje.
- Ključni element je nepostojanje pristanka, a ne fizički ili verbalni otpor podnositeljice prijave.

Stoga je pitanje pristanka dio i objektivnog elementa (radnje) i subjektivnog elementa (namjere) seksualnih delikata zasnovanih na nepostojanju pristanka.

Šta je pristanak?

Istanbulska konvencija propisuje da pristanak mora biti dobrovoljno dat i rezultat slobodne volje osobe procijenjene u kontekstu datih okolnosti. Državama je prepuštena precizna formulacija u krivičnom zakonodavstvu i definicija faktora koji onemogućuju slobodno dat pristanak.

Definicije se kreću od „ako se saglasi svojom voljom i ima slobodu i sposobnost da donese tu odluku“ (Engleska i Vels), do formulacije zakonskog elementa „onaj ko ne učestvuje dobrovoljno“ (Švedska); „ko nije dao pristanak“ (Belgija); „pristanak koji se procjenjuje u kontekstu okolnosti“ i da se pažnja treba obratiti na „stanje te osobe u to vrijeme, uzimajući u obzir, uz ostale faktore, njeno emocionalno i psihološko stanje“ (Malta); „nepostojanje slobodno datog pristanka“ (Slovenija); „bez izričitog pristanka“ (Danska); pristanak na spolnu radnju mora se procijeniti „u svjetlu okolnosti slučaja“ i da „se zaključak o postojanju pristanka ne može izvući iz nedostatka otpora žrtve“ (Luksemburg).

Definicija pristanka

Pristanak se definiše kao spremnost osobe da se uključi u konkretnu spolnu radnju. Pristanak treba biti dobrovoljno dat (tj. lični izbor date osobe) i rezultat slobodne volje osobe (tj. osoba ima slobodu i sposobnost da napravi taj izbor). Oba elementa moraju biti prisutna. To, primjerice, znači da ne postoji pristanak kada podnositeljica prijave ne daje nikakvu naznaku pristanka, bez obzira na to da li ima sposobnost dati pristanak ili ne. Isto tako, pristanak ne postoji kada je podnositeljica prijave možda dala naznaku pristanka, ali nije pri svijesti i/ili je intelektualno onesposobljena (osoba koja ne može razumjeti i ocijeniti situaciju i posljedice davanja pristanka).

Kako izgleda pristanak?

- Pristanak zahtijeva svjestan, funkcionalan um koji je sposoban dati, povući ili uskratiti pristanak na svaku spolnu radnju. Stoga se pristanak ne može dati prije spolne radnje koja se dešava dok je podnositeljica prijave bez svijesti.
- Pristanak mora biti prisutan tokom cijele spolne radnje i može se povući u svakom trenutku. Pristanak je kontinuirano stanje svijesti, a partnerica koja daje pristanak mora imati mogućnost da u svakom trenutku od seksualnog partnera zatraži prekid spolne radnje.
- Pristanak mora biti pribavljen ne samo za dodirivanje spolnog organa, već i za seksualnu narav takvog dodirivanja kao i za konkretnog partnera (npr. pristanak na ljekarski pregled grlića maternice ne podrazumijeva da je dati ljekar dobio pristanak za seksualno dodirivanje).
- Pristanak mora biti saopšten riječima ili djelima podnositeljice prijave. Može biti izražen, ili izvučen iz ponašanja, u zavisnosti od konteksta i okolnosti.

Ne postoji zahtjev da pristanak bude dat verbalno, direktno ili na ikakav poseban način. Također ne postoji obaveza podnositeljice prijave da kaže „ne“. Učešće u spolnoj radnji ili pokazivanje fizioloških reakcija ne znači automatski da podnositeljica prijave daje pristanak svojom slobodnom voljom.

Kako ne izgleda pristanak?

- Šutnja, pasivnost, neprotestovanje, nepružanje otpora ili nejasno ponašanje ne mogu se smatrati datim pristankom niti znakom dobrovoljnog učešća. Podnositeljica prijave nema nikakvu obavezu da pružanjem otpora ili verbalnom ili fizičkom negacijom pokaže da ne pristaje na radnju. Utvrđujući da li je postojao pristanak, istraga se stoga ne bi trebala fokusirati na postojanje ili nepostojanje nekog „ne“, već na ponašanje podnositeljice prijave u cjelini.
- Optuženi bi bio odgovoran za krivično djelo ne samo u slučajevima u kojima je podnositeljica prijave prigovorila na seksualno ponašanje, već i u slučajevima kada podnositeljica prijave nije iskazala svoj pristanak i ostala pasivna, iz bilo kojeg razloga.
- Ako podnositeljica prijave da pristanak zbog straha od primjene sile nad njom ili nekim drugim ili ako je na to prinuđena uslijed položaja autoriteta koju optuženi ima nad njom, pristanak nije valjan.
- Ako je podnositeljica prijave dovedena u zabludu u vezi sa prirodom spolne radnje, takva prevara također poništava valjanost pristanka (npr. neotkrivanje HIV statusa, optuženi krišom buši kondome da bi žrtva zatrudnjela).
- Pristanak je ponekad dat, ili postoji privid da je pristanak dat, tzv. „prividni“ pristanak. Međutim, ne radi se o istinskom pristanku u okolnostima datog djela pa je važno da se razluči pristanak od pukog predavanja, nevoljkog prihvatanja ili povinovanja. Pristanak i predaja se razlikuju. Ne zaboravite da žrtvina percepcija prijetnje utiče na njeno ponašanje. U strahu da će biti ubijena ili teško ozlijeđena ona će možda sarađivati sa počiniocem kako bi preživjela. Također može strahovati od spolno prenosivih bolesti i u pokušaju da svede taj rizik na minimum dodvoriti se počiniocu i zamoliti ga da koristi kondom.
- Pasivnost žrtve ne označava pristanak već nemogućnost davanja pristanka. To se posebno odnosi na odgovor „smrzavanja od straha“, što je uobičajen odgovor na seksualnu traumu.

- Verbalni otpor, kao što je plač, preklinjanje, vrištanje ili samo izgovaranje riječi „ne“, nije neophodan da bi se dokazalo nepostojanje pristanka.

Ocjenjivanje pristanka

Ocjenjivanje pristanka i da li je on dobrovoljno dat kao izraz slobodne volje osobe zasniva se na okolnostima konkretne situacije. Ocjenu o tome treba donijeti nakon razmatranja okolnosti u kojima se osoba našla i njenog emocionalnog i psihološkog stanja. Stoga se važnost elementa pristanka vrti oko pojma spolne slobode i autonomije osobe.

Šta je razumno uvjerenje u pristanak?

Pristanak se smatra datim ako bi prosječna osoba u istim okolnostima imala razuman osnov da vjeruje da je podnositeljica prijave pristala na spolnu radnju. Optuženi koji se brani iskrenim, ali pogrešnim, uvjerenjem u postojanje pristanka, mora dokazati da je vjerovao da je podnositeljica prijave potvrdno iskomunicirala, riječima ili djelima, pristanak da učestvuje u konkretnoj spolnoj radnji. Optuženi koji se brani takvom tvrdnjom u suštini osporava subjektivni element djela.

Subjektivni test sa objektivnim elementom

Za donošenje odluke o tome da li je uvjerenje bilo razumno potrebno je razmotriti sve okolnosti, uključujući i sve korake koje je optuženi poduzeo da bi utvrdio da li podnositeljica prijave daje pristanak. Navodi odbrane optuženog da je vjerovao da podnositeljica prijave daje pristanak moraju biti objektivno razumni, uzevši pri tom u obzir i lične okolnosti optuženog.

Najbolji način za rješavanje ovog pitanja je da se postave ova dva pitanja:

- Da li je osumnjičeni zaista vjerovao da je podnositeljica prijave dala pristanak? To se odnosi na njegovu ličnu sposobnost da ocijeni pristanak (subjektivni element testa).
- Ako jeste, da li je uvjerenje osumnjičenog bilo razumno? Prosuditelj činjenica (sudija ili porota) će morati odlučiti da li je uvjerenje osumnjičenog bilo razumno (objektivni element).

Ne zaboravite da ne postoji obaveza komuniciranja nedavanja pristanka.

Pitanja koja treba uzeti u obzir

- Razumno uvjerenje u postojanje pristanka može biti utvrđeno kada postoje dokazi u bilo kojem obliku koji su dostatni da bi razumna osoba smatrala da je podnositeljica prijave dala potvrdnu i slobodnu saglasnost sa radnjom.
- Teret dokazivanja takvog pristanka će biti na optuženom, ukoliko podnositeljica prijave tvrdi da takav pristanak nije dat. Stoga će sud preispitivati prikaz događaja koji je dao optuženi, a ne onaj koji je dala podnositeljica prijave.
- Razumno uvjerenje u postojanje pristanka ne obuhvata odbranu iskrenim, ali nerazumno pogrešnim uvjerenjem u postojanje pristanka podnositeljice prijave. Na primjer, ako je optuženi vjerovao da „ne“ znači „da“ ili da je šutnja znak pristanka, ili da nepružanje otpora, ili neuspješan otpor, znači pristanak, onda ne bi trebalo prihvatiti argument odbrane o vjerovanju u postojanje pristanka.
- To za istražitelje i tužioce koji postupaju po prijavi u praksi znači da je na optuženom odgovornost da osigura pristanak podnositeljice prijave na spolnu radnju u dato vrijeme.
- Ako je uvjerenje optuženog rezultat samostalne konzumacije alkohola ili droga, nemara ili svjesnog zanemarivanja činjenica, odnosno ako optuženi nije poduzeo razumne korake u okolnostima koje su mu u datom trenutku bile poznate da sa sigurnošću ustanovi da podnositeljica prijave daje pristanak, takvu odbranu nadležni organi ne bi trebali prihvatiti kao valjanu.
- Važno je napomenuti da navodi optuženog da nije namjeravao imati spolni odnos bez pristanka nisu odlučno pitanje. Ono što jeste odlučno pitanje je da li je optuženi imao spolni odnos bez pristanka i da li postoji propisani subjektivni element.

Implikacije za istragu i krivično gonjenje

- Bit će važno da policijski službenici optuženom tokom ispitivanja postave pitanje o radnji ili radnjama koje je poduzeo da bi se uvjerio da podnositeljica prijave daje pristanak. To se odnosi na njegovo stanje svijesti u dato vrijeme.
- Ovakva teorija odbrane zahtijeva neke uvjerljive dokaze koji joj daju „notu realnosti“. Dokazi mogu biti kombinacija iskaza žrtve, iskaza optuženog i dokaza o okolnostima učinjenja krivičnog djela.

Teret dokazivanja

Teret dokazivanja je na organima gonjenja (istražitelju i tužiocu) koji moraju dokazati elemente bića krivičnog djela izvan razumne sumnje. Tužilac mora dokazati da podnositeljica prijave nije dala pristanak, a ne da je podnositeljica rekla „ne“ ili to pokazala, niti da je pružala otpor. Tužilac uz to mora dokazati da je optuženi imao namjeru da učestvuje u spolnoj radnji i znanje o nepostojanju pristanka, odnosno da je postupao nemarno ili svjesno zanemario postojanje činjenica u pogledu postojanja pristanka. To ne sprečava optuženog da u svojoj afirmativnoj odbrani tvrdi da je podnositeljica prijave ukazala na pristanak. Međutim, ostaje to da optuženi ne može pasivnost ili šutnju podnositeljice prijave smatrati pokazateljem spremnosti na spolnu radnju.

Pojašnjenja u vezi sa zabrinutostima oko prebacivanja tereta dokazivanja

- Potvrdni pristanak tiče se materijalnog krivičnog zakona i postojanja elementa krivičnog djela, tj. seksualnog kontakta na koji nije dat pristanak. Potvrdni pristanak nije ni u kakvoj vezi sa postupcima koji se moraju provoditi u sudnici ili sa smanjenjem tereta dokazivanja na tužilaštvu.
- Budući da je potvrdni pristanak materijalno, a ne procesno pitanje, on utiče na elemente bića krivičnog djela. Tužilac mora dokazati da optuženi nije imao pristanak podnositeljice prijave. To se može učiniti iskazom podnositeljice prijave da nije dala pristanak optuženom za spolne radnje. Teret ostaje isti, odnosno tužilac mora dokazati svaki element izvan razumne sumnje.
- Razlika je u pravnom značaju pasivnosti koja više ne označava pristanak. Umjesto toga, pasivnost odražava sada već uobičajeno uvjerenje da nedostatak ponašanja koje ukazuje na želju za upuštanjem u seksualne aktivnosti ne predstavlja pristanak.
- Tužilaštvo i dalje mora izvoditi dokaze o nepostojanju pristanka izvan razumne sumnje i da definicija pristanka nije oslobodila tužilaštvo tereta dokazivanja nepostojanja pristanka. To nije prebacivanje tereta, već se na taj način pokazuje da se ne može pretpostaviti da odsutnost ponašanja ili riječi koje izražavaju pristanak na seksualni kontakt predstavlja znak pristanka jer je ta odsutnost zapravo manifestacija nedostatka otpora.
- Pristup potvrdnog pristanka zahtijeva da optuženi zatraži i dobije pristanak. Ako optuženi ne pribavi pristanak, tužilaštvo ima dokaze o nepostojanju pristanka.

Intoksikacija i pristanak

Intoksikacija i pristanak su često izazovna pitanja. Pitanje sposobnosti davanja pristanka je posebno relevantno ako je podnositeljica prijave pod uticajem alkohola ili opojnih droga. Podnositeljica prijave ne može dati pristanak ako je onesposobljena dejstvom alkohola ili droga.

Fokus se obično usmjerava na to da li je podnositeljica prijave zadržala sposobnost davanja pristanka. Neka pitanja koja treba uzeti u obzir:

- Osoba bez svijesti ne može dati pristanak.
- Osoba ne mora biti bez svijesti da bi izgubila sposobnost davanja pristanka. Nivo intoksikacije može ukazivati na nesposobnost davanja pristanka, čak i ako data osoba nije izgubila svijest.

Implikacije za istragu i krivično gonjenje:

- Za istražitelje i tužioce je važno da razmotre stanje svijesti podnositeljice prijave u vrijeme spolne radnje.
- Dokazi o nepostojanju sjećanja na događaje ne mogu sami po sebi biti odlučujući za pitanja pristanka i sposobnosti.

Prevara i pristanak

U slučajevima kada je podnositeljicu prijave osumnjičeni suštinski prevario, „prividni“ pristanak nije valjan. Međutim, obično se to odnosi na prevare koje su usko povezane sa naravi ili svrhom spolne radnje, odnosno prevare u vezi sa fizičkim aspektima spolne radnje, a ne sa širim okolnostima događaja.

Prevare u vezi sa fizičkim aspektima spolne radnje

- Laž o korištenju kondoma može se smatrati dovoljno usko povezanom, jer mijenja fizičku narav penetracije, dok laž o plodnosti nije prevara koja poništava pristanak jer nije vezana za fizičke aspekte spolne radnje.

Poništenje pristanka u slučaju kršenja uslova za učestvovanje u spolnoj radnji

- Nametanje uslova je odraz lične spolne autonomije.
- To su, na primjer, slučajevi kada podnositeljica prijave nečim uslovi svoj pristanak na spolnu radnju, npr. tražeći da optuženi koristi kondom tokom cijelog spolnog odnosa, ili da ne ejakulira u vaginu tokom spolnog odnosa.

U slučajevima kada je podnositeljica prijave odredila korištenje kondoma kao uslov za davanje pristanka, osumnjičeni vrši prevaru od onog momenta kada odluči da ne ispoštuje zadani uslov.

4. Dokazna pitanja kod seksualnih delikata zasnovanih na nepostojanju pristanka

Dokazno težište istrage i krivičnog gonjenja

Istraga bi trebala pratiti sve razumne pravce provjera. Naravno, i dalje postoje prijave policiji u predmetima seksualnog nasilja koje se odnose na situacije u kojima zbog sile, prisile ili bespomoćnosti pristanak nije validan. Međutim, ove smjernice se primarno bave scenarijima u kojima je pristanak doveden u pitanje što obuhvata scenarije kao što je nijekanje činjenica (gdje podnositeljica prijave tvrdi da nije postojao pristanak na spolnu radnju, a odbrana tvrdi da su njeni navodi lažni) i odbrana argumentom spolne radnje uz pristanak (gdje podnositeljica prijave tvrdi da nije postojao pristanak na spolnu radnju, a odbrana tvrdi da su imali razumno uvjerenje da pristanak postoji). Time se pomjera fokus u prikupljanju dokaza. Središnje pitanje je da li je učešće u spolnoj radnji bilo dobrovoljno ili ne. Istražitelji traže dokaze u vezi sa pristankom i razumnim vjerovanjem osumnjičenog da postoji pristanak.

Ove istrage mogu biti teške zbog privatne naravi spolne radnje. Često se smatraju predmetima „njena riječ protiv njegove“. Pored toga, uticaj traume na pamćenje i sjećanje podnositeljice prijave, odgađanje prijavljivanja i nedostatak ili ograničen broj potkrepljujućih dokaza dodatno usložnjavaju istrage. S pozitivne strane, evaluacija zakona o seksualnim deliktima u Švedskoj pokazala je da zabrinutosti u vezi sa dokaznim izazovima u predmetima potvrdnog pristanka, kao što je odsustvo nasilja ili alkoholiziranosti oštećene zbog čega može biti otežano prikupljanje dokaza za ovu vrstu krivičnih djela kao što su dokumentovane tjelesne ozljede ili mjerenje alkohola u krvi, u uspješno procesuiranim predmetima nisu predstavljale problem.²³

Važno je znati

- U predmetima seksualnih delikata zakon ne zahtijeva prikupljanje potkrepljujućih dokaza osim iskaza podnositeljice prijave.
- Mnogi predmeti seksualnih delikata imaju malo ili nimalo potkrepljujućih dokaza. Premda je važno pokušati pronaći potkrepljujuće dokaze u svim

²³ Stina Holmberg and Lars Lewenhagen (2020).

predmetima, istražitelji i tužioc ne bi trebali uvesti zahtjev potkrepljenja u njihovoj ocjeni niti smatrati obilježje „jedan protiv jednog“ negativnim u svojoj ocjeni dokaza. Riječ jedne osobe može biti dovoljna da se obezbijede realni izgledi za osuđujuću presudu.

- Bez obzira na to, treba tražiti i potkrepljujuće dokaze pored iskaza stranaka. Moguće je da postoje dokazi koji idu u prilog navodima podnositeljice prijave, uključujući svjedoke, kao i djelomična priznanja osumnjičenog. Moguće je i postojanje dokaza koji čine navode osumnjičenog neuvjerljivima ili ih osporavaju.
- U predmetima u kojima se osporavaju činjenice, moguće je da na osumnjičenom postoje forenzički dokazi o seksualnoj aktivnosti koji osporavaju njegovu izjavu.
- Prilikom ocjene dokaza podnositeljice prijave u pogledu same prijave, nastupa i držanja te dosljednosti podnositeljice prijave, primijenite perspektivu zasnovanu na znanju o traumama i vodite računa da zanemarite faktore koji nisu relevantni ili su utemeljeni na zabludama ili rodnim stereotipima.

Na šta se ne treba fokusirati / šta treba izbjegavati

- Nemojte prikupljati dokaze koji se odnose na seksualnu prošlost i ponašanje podnositeljice prijave, koji nemaju nikakvu dokaznu vrijednost.
- Nemojte se fokusirati na informacije koje nisu relevantne, kao što je detaljan opis odjeće koju je nosila podnositeljica prijave ili kako je bila našminkana, osim ako to nema konkretnu relevantnost za predmet.
- Nemojte se fokusirati na nepostojanje ozljeda ili dokaze o pružanju otpora, ili stanje bespomoćnosti podnositeljice prijave da biste donijeli odluku o neprovođenju istrage.

Vodeća načela za pristup radnjama dokazivanja kod seksualnih delikata zasnovanih na nepostojanju pristanka

Najbolje prakse u istragama rukovode se sljedećim principima:

- Odgovarajuća procjena kredibiliteta sveukupnih navoda.
- Primjena pristupa usmjerenog na počinioca u izgradnji predmeta.
- Podrška podnositeljici prijave da da najbolji mogući iskaz, obraćajući pažnju na bilo kakve ranjivosti.

i. Odgovarajuća procjena kredibiliteta sveukupnih navoda

- Istraga i izgradnja predmeta bi se trebala fokusirati na kredibilitet sveukupnih navoda, a ne samo na kredibilitet podnositeljice prijave.
- Svrha toga je da se odmah rješavaju pitanja vezana za ranjivosti kako bi se predmet podržao, a ne oslabio.
- Kredibilitet sveukupnih navoda treba analizirati iz perspektive zasnovane na znanju o traumi, bez uticaja zabluda i stereotipa.

ii. Primjena pristupa usmjerenog na počinioca

- Fokus na radnjama i taktikama koje koriste osumnjičeni. Obuhvata pažljivu analizu radnji koje je osumnjičeni poduzeo prije, tokom i nakon navodnog napada. Ovaj pristup može obuhvatiti i razmatranje da li je osumnjičeni ciljano odabrao podnositeljicu prijave ili vršio kontrolu ili prisilu. Također može uključivati i procjenu kako i zašto je osumnjičeni stupio u interakciju sa podnositeljicom prijave koja je bila pod uticajem alkohola ili droga. Isto tako mogu se analizirati digitalne komunikacije osumnjičenog, njegovo ponašanje na snimcima nadzornih kamera ili direktan iskaz svjedoka.
- Ako osumnjičeni izjavi da je razumno vjerovao da je podnositeljica prijave dala pristanak, istražitelji moraju adekvatno ocijeniti da li je ikakvo uvjerenje u postojanje pristanka bilo razumno. Pri tom se mora razmotriti i uloga i ponašanje osumnjičenog da bi se osiguralo izbalansirano razmatranje prikaza događaja.

iii. Podrška podnositeljici prijave da da najbolji mogući iskaz, obračunajući pažnju na bilo kakve ranjivosti

- Pogrešno razumijevanje ranjivosti podnositeljica prijave za seksualno nasilje je opasno i može dovesti do (1) nedovoljnog razmatranja okolnosti krivičnog djela, uključujući kredibilitet sveukupnih navoda i osumnjičenog i (2) izostanka podrške za podnositeljice prijave kako bi dale najbolji mogući iskaz, čime se podrivaju njihovi navodi.
- Od istražitelja se u skladu sa ovim principom traži da ne donose brzi sud o sposobnosti podnositeljice prijave da da uvjerljiv ili pouzdan iskaz, već da se pobrinu da su poduzete sve izvedive radnje za prikupljanje svih dokaza i podršku svjedokinji da da uvjerljiv ili pouzdan iskaz.
- Podnositeljice prijave će prije sarađivati u postupku i dati najbolji mogući iskaz ako znaju šta mogu očekivati, šta se od njih očekuje, kako izgleda postupak i koje su njegove implikacije.

- Važno je napomenuti da upravo ranjivosti, ako se posmatraju na drugačiji način, mogu ići u prilog, a ne protiv, navoda. Na primjer, nedosljedan prikaz događaja zbog konzumiranja droga može izgledati kao negativan odraz nečijeg kredibiliteta. Međutim, upravo korištenje droga može biti razlog zbog kojeg je ta osoba bila podložna viktimizaciji i zbog kojeg ju je počinilac ciljno odabrao.

Izvori / kategorije dokaza

Svaka istraga seksualnog nasilja, bez obzira na to kako su seksualni delikti definisani, iziskuje što ranije, smisleno prikupljanje dokaza. To znači da dokazi trebaju biti prikupljeni odmah nakon zaprimanja prijave i da im se treba dati prioritet bez odlaganja. Mogući izvori dokaza u istrazi seksualnih delikata na osnovu nepostojanja pristanka mogu se odnositi na ispitivanje podnositeljice prijave, ispitivanje osumnjičenog, osiguranje lica mjesta, tjelesni pregled podnositeljice prijave uz njenu saglasnost, osiguranje dokaza kao što su odjeća, posteljina i mobilni telefoni te identificiranje svjedoka. Važno je da dokazi budu čvrsti i sveobuhvatni i da se prikupi što više različitih vrsta nezavisnih dokaza u što ranijim fazama istrage.

Mogući izvori dokaza navedeni su u nastavku.

i. Podnositeljica prijave

- Sam iskaz podnositeljice prijave obično je najvažniji dokaz u predmetima ove vrste. Tokom policijskog ispitivanja, pažnju treba preusmjeriti sa utvrđivanja da li je osumnjičeni upotrijebio nasilje ili prijetnju nasiljem na utvrđivanje da li je podnositeljica prijave pristala na radnju.
- Izjava podnositeljice prijave ključni je dokazi često omogućava pronalaženje drugih dokaza, poput lica mjesta i potencijalnih svjedoka.
- Na tijelu podnositeljice prijave mogu se nalaziti forenzički dokazi u obliku bioloških tragova. Ako se želi izvršiti tjelesni pregled, to se mora učiniti uz saglasnost podnositeljice prijave. Istrage se ne obustavljaju u slučaju da podnositeljica prijave nije dala saglasnost.
- Budite oprezni i nemojte usmjeravati istragu u pogrešnom pravcu kao što je istraživanje nerelevantne seksualne prošlosti podnositeljice prijave ili opširno pretraživanje pametnog telefona podnositeljice prijave, jer to podrazumijeva obavezu objelodanjivanja podataka odbrani.

U narednom dijelu dati su savjeti za ispitivanje podnositeljice prijave koje je usmjereno na žrtvu i zasnovano na informacijama o traumati.

ii. Osumnjičeni

- Osumnjičenog ispitajte što je prije moguće.
- Fokus treba da bude na pristanku, a ne na tome da li je žrtva rekla ne, odnosno na sili, prisili te stanju bespomoćnosti. To mijenja razgovor i način ispitivanja tokom istrage i krivičnog gonjenja. Na primjer, umjesto da pitate osumnjičenog o ovim „kriterijima“, poput nasilja nad podnositeljicom prijave u stanju bespomoćnosti i kako su nasrnuli na nju, upitajte: „Šta vas je navelo na to da zaključite da je ona to željela?“,

U narednom dijelu dati su savjeti o preusmjeravanju fokusa u okviru ispitivanja osumnjičenog.

iii. Snimljeni dokazi

- Dokazi koji su zabilježeni tokom poziva hitnoj službi mogu biti važni. Provjerite da li je takav snimak dostupan.

iv. Zapažanja svjedoka

- Provjerite da li je bilo očevidaca koji su svjedočili samom činu ili događajima koji su mu prethodili.
- Možda se može uzeti iskaz osobe kojoj se podnositeljica prijave povjerala, odnosno osoba koje nisu lično posvjedočile događaju, ali im je podnositeljica prijave o tome pričala.
- Razmotrite svjedoke poput:
 - Radnika hitne službe koji su primili poziv za pomoć ili su izašli na lice mjesta ili su se nalazili u bolnici.
 - Osoba koje su vidjele incident ili su o njemu nešto čule.
 - Osoba koje su možda bile prisutne prije ili nakon incidenta.
 - Razmotrite obavljanje razgovora sa prijateljima, komšijama, kolegama.

v. Forenzički/medicinski dokazi

Nakon prvog kontakta sa podnositeljicom prijave, policija treba da razmotri potrebu za tjelesnim pregledom, da utvrdi lice mjesta te prikupi materijal za vještačenje. Tjelesni pregled je opcionalan za podnositeljicu prijave koja je žrtva i ne predstavlja obavezu. Istrage se ne bi smjele obustavljati ukoliko podnositeljica odbije da se podvrgne tjelesnom pregledu. Najbolja praksa je korištenje objekata koji omogućavaju pohranjivanje forenzičkih dokaza za kasniju upotrebu čak i u izostanku krivične prijave.

Tjelesni medicinski pregled podnositeljice prijave

- Ako se utvrdi da je tjelesni pregled potreban, odnosno da bi bio koristan za podnositeljicu prijave ili istragu, a podnositeljica prijave pristane na pregled, potrebno ga je obaviti u roku od 72 – 120 sati od incidenta i to od strane specijalizovanog vještaka iz oblasti medicinske struke, uz informirani pristanak podnositeljice prijave. Najbolja praksa bi bila da podnositeljica prijave odabere vještaka medicinske struke ženskog pola da obavi pregled kada je to moguće.
- Informirani pristanak podrazumijeva da je osoba razumjela objašnjenje pregleda i ishod prihvatanja odnosno odbijanja pregleda. Informacije koje se saopštavaju žrtvi trebaju se odnositi na vrstu pregleda, moguće alternative pregledu, na rizike, koristi i neizvjesnosti koje sa sobom nosi svaka od alternativa, procjenu onoga što je žrtva razumjela te prihvatanje ili odbijanje pregleda ili nekih njegovih dijelova. Žrtva može povući pristanak u bilo kojem trenutku tokom pregleda.
- Svrha ovih pregleda je da se dobiju informacije o tome koje su spolne radnje počinjene i da se prikupe biološki dokazi. Također su namijenjeni prikupljanju informacija o fizičkim ozljedama kako bi se evidentirala upotreba fizičke sile u takvim slučajevima. Međutim, imajte na umu da mnoge žrtve neće imati ozljede genitalija, odnosno da su do trenutka prijave sve ozljede zacijelile. Ne zaboravite da nepostojanje ozljeda nije presudno za predmet tužilaštva.
- Forenzički dokazi mogu imati ključnu ulogu u utvrđivanju najvažnijih pitanja u predmetu. DNK deponovan tokom izvršenja krivičnog djela može, na primjer, povezati osumnjičenog sa krivičnim djelom i ukazati na prirodu aktivnosti koja se dogodila.
- Sudskomedicinski vještaci također mogu dati iskaz na takav način da se utiče i na moguće zablude prosuditelja činjenica o, primjerice, nepostojanju ozljeda. Tako, na primjer, mogu objasniti prosuditelju činjenica da nepostojanje genitalne ozljede podnositeljice prijave ne znači da nije

došlo do spolnog odnosa, niti pomaže da se utvrdi da li je spolni odnos bio sporazuman.

Jasno shvatanje iskaza podnositeljice prijave i osumnjičenog ključno je za osiguranje vrijednosti tjelesnog pregleda. Podnositeljica prijave može dati važne informacije o pitanjima koja se odnose na sljedeće:

- Poduzete radnje
- Vremenske okvire
- Ranije spolne odnose/seksualnu aktivnost
- Pranje/tuširanje/kupanje
- Defekaciju
- Konzumiranje hrane/pića
- Odjeću - presvučena, oprana
- Sanitarne uloške – kada su korišteni/zamijenjeni.

Toksikologija

- U slučajevima u kojima se navodi da podnositeljica prijave nije bila sposobna dati pristanak zbog konzumacije alkohola ili opijanja izazvanog drogama, toksikološki dokazi mogu snažno potkrijepiti tvrdnju da osoba nije bila sposobna dati pristanak.
- U mnogim slučajevima silovanja vrše se naknadni izračuni u pogledu konzumacije alkohola. Komplete za rano prikupljanje dokaza treba obezbijediti kao standard za sve osobe koje prve izlaze na lice mjesta, a dobra je praksa i uzimanje uzoraka urina ili krvi u svrhu toksikoloških nalaza.

Seksualni napadi potpomognuti drogom

- Osim alkohola postoje razne vrste droga koje se koriste tokom počinjenja seksualnih delikata bilo nasilno, tajno ili samostalno dozirano.
- To mogu biti lijekovi na recept, nezakonito nabavljeni farmaceutski lijekovi ili ulična droga, koji se daju sam ostalo ili pomiješani s alkoholom ili drugim supstancama.
- Tjelesni pregled trebao bi uključivati toksikološke testove i nalaz urina za utvrđivanje seksualnog napada potpomognutog drogama.
- Žrtve koje su oslabljene drogama i alkoholom mogu se smatrati sposobnim za davanje saglasnosti pod uslovom da mogu na odgovarajući način odgovoriti na pitanja i fizički saradivati tokom pregleda.

- Sposobnost davanja saglasnosti nije povezana sa zakonskim ograničenjima koja se odnose na vožnju. Utvrđivanje sposobnosti može početi sa sljedećim pitanjima: Može li žrtva pratiti upute? Može li žrtva hodati, da li je njen hod stabilan? Može li žrtva voditi razgovor?
- Ako žrtva nije u stanju dati informirani pristanak (npr. bez svijesti je ili je smanjene sposobnosti), policija treba da konsultuje propise i bolničke politike kako bi utvrdila koje su opcije dostupne (npr. odgađanje pregleda kako bi se provjerilo da li će žrtva povratiti sposobnost za davanje informiranog pristanka, podnošenje prijedloga za izdavanje sudskog naloga, nastavak tjelesnog pregleda i zadržavanje dokaza dok žrtva ne bude sposobna da pruži informirani pristanak).

Kako forenzički dokazi mogu pomoći u istragama seksualnih delikata na osnovu nepostojanja pristanka?

- Forenzički dokazi mogu doprinijeti procjeni dokaza kao što su različite verzije događaja koje su dali podnositeljica prijave i osumnjičeni. Može se desiti da sama osnova incidenta nije sporna, ali da je potrebno utvrditi neslaganja između svake verzije događaja. To može iziskivati tumačenje nivoa, lokacije i distribucije tjelesnih tekućina/DNK prema dvije verzije događaja.
- Imajte na umu da podnositeljica prijave možda nije ispričala sve detalje o incidentu zbog traume, osjećaja srama te kulturoloških i porodičnih faktora. Istražitelji i tužioci trebaju biti spremni na to i ako postoji mogućnost da se zatraže uzorci kako bi se dokazalo ili opovrgnulo određeno pitanje, treba poduzeti sve napore da se oni i pribave.

vi. Digitalni dokazi

- Razumni pravci istrage mogu uključivati pretraživanje podataka koji se odnose na digitalnu komunikaciju. To često podrazumijeva pribavljanje i analizu komunikacijskih podataka sa uređaja koji pripadaju osumnjičenom, podnositeljici prijave, a ponekad i trećim stranama.
- Digitalni dokazi mogu uključivati tekstualne poruke izvinjenja od strane osumnjičenog, objave na društvenim mrežama, itd.
- Pametni telefoni sadrže sve vrste podataka, između ostalog, i vrlo osjetljive materijale kao što su medicinski i bankovni podaci i privatne fotografije.
- Odluku o pribavljanju i pregledu materijala na digitalnom uređaju ne treba donositi olako. Pazite da ne odaberete pogrešan put istrage i da se,

primjerice, bavite nerelevantnim tekstualnim porukama koje se odnose na seksualnu prošlost, jer će se ti podaci morati objelodaniti odbrani.

- Ima primjera u kojima policija nije obavezna da izuzima uređaj podnositeljice prijave niti da vrši bilo kakav pregled. Na primjer, seksualni delikti počinjeni oportunistički protiv stranaca ili raniji navodi gdje ne postoje izgledi da će telefon podnositeljice prijave sadržavati bilo kakav materijal relevantan za period u kojem se navodno desilo određeno ponašanje, odnosno kada podnositeljica prijave zbog dobi ili drugih okolnosti nije imala pristup telefonu u dato vrijeme.

Razmotrite četiri principa za utvrđivanje razumnog pravca istrage

- i. Digitalni materijal treba pregledati samo ako je to u skladu sa razumnim pravcem istrage, a materijal treba objelodaniti samo ako zadovoljava test relevantnosti. Ne postoji pretpostavka da bi se mobilni telefon ili drugi uređaji podnositeljice prijave i svjedoka trebali pregledati i zadržati te sa njih preuzeti sadržaj, kao što ne postoji ni pretpostavka da će istražitelji nastojati na pregledaju sav materijal koji se čuva u štampanom obliku. Za ispitivanje mora postojati pravilno utvrđen temelj, a ne puka pretpostavka ili nagađanje.
- ii. Pregled bi trebao biti srazmjeran i ne bi trebao uključivati pregled materijala koji je potpuno nerelevantan. Ako je utvrđen razuman pravac istrage, istražitelji trebaju razmotriti da li se digitalni materijal može pregledati bez izuzimanja uređaja. Ako je potrebna opsežnija istraga, sadržaj uređaja treba preuzeti uz minimalne neugodnosti za podnositeljicu prijave te, ako je moguće, vratiti joj uređaj bez nepotrebnog odlaganja. Pri pregledu digitalnog materijala, istražitelj bi također trebao razmotriti da li je dovoljno pregledati samo određene kategorije podataka, kao što je utvrđeni niz poruka/e-pošte, ili se treba fokusirati samo na određeni period.
- iii. Podnositeljica prijave treba biti o svemu obaviještena. Podnositeljicu prijave treba upoznati s tim da će je tužilaštvo obavještavati o svim odlukama koje se donesu u vezi sa objelodanjivanjem, između ostalog i o tome koliko dugo će istražitelji zadržati uređaj, šta se planira iz njega 'izvući' kopiranjem te šta se nakon toga treba 'ispitati' i eventualno objelodaniti.
- iv. Tužilac i istražitelj trebaju razmotriti posljedice uskraćivanja saglasnosti. Ako svjedok ne omogući istražitelju pristup njegovom mobilnom telefonu ili drugom uređaju, istražitelj treba razmotriti date okolnosti i objasniti svjedoku kako će se postupak odvijati u slučaju da uređaj bude dostupan. Ako svjedok i dalje odbija da omogući pristup, treba razmotriti da li bi bilo prikladno podnijeti prijedlog za izdavanje sudske naredbe svjedoku da preda mobilni telefon ili drugi uređaj.

vii. Evidencije treće strane

- Pristup informacijama u posjedu trećih strana, kao što je evidencija o savjetovanju, odnosno evidencija na digitalnim uređajima, mora biti opravdan kao razuman pravac istrage i u skladu sa okolnostima svakog pojedinačnog predmeta. Ne treba se provoditi rutinski u svakom predmetu.
- Ne zaboravite da se žrtve ne odriču svog prava na privatnost podnošenjem prijave protiv optuženog.
- Među materijale trećih strana na koje istražitelji mogu naići u istragama seksualnih delikata ubrajaju se materijali u posjedu:
 - Socijalnih službi
 - Vještaka medicinske struke
 - Savjetnika/terapeuta
 - Škola
 - Bolnica
 - Porodičnih sudova
 - Vlasnika nadzornih sistema (CCTV) i
 - Snimci sa nadzornih kamera.
- Kada razmatrate upućivanje zahtjeva trećoj strani, imajte na umu utvrđivanje razumnog pravca istrage, relevantnost i ravnotežu prava.
- Ako istražitelj provodi maštovite ili inherentno spekulativne pretrage to se ne može smatrati razumnim.
- Pristup bilješkama terapeuta može se zahtijevati samo u slučaju kada je to razuman pravac istrage koji može dovesti do otkrivanja materijala relevantnog za istragu, odnosno utvrđivanja pitanja koja se mogu pojaviti tokom suđenja. Za ispitivanje mora postojati pravilno utvrđen temelj, a ne puka pretpostavka ili nagađanje.
- Treba razmisliti o materijalu i percipiranoj relevantnosti materijala, imajući u vidu činjenice i pitanja koja se mogu utvrditi u svakom pojedinačnom slučaju.

viii. Iskaz vještaka

- Razmotrite mogućnost prikupljanja informacija od psihologa i drugih stručnjaka uz pristanak podnositeljice prijave, kako bi objasnili ponašanje vezano za posljedice krivičnog djela.
- Vještaci mogu dati iskaz o podnositeljici prijave, eventualnim dijagnozama i mogućim uzrocima koji je prihvatljiv pred sudom.
- Međutim, iskaz o općem ljudskom ponašanju, kojim se, primjerice, objašnjava zašto slučaj nije odmah prijavljen i zašto je podnositeljica prijave nastavila da provodi vrijeme sa optuženim nakon optužbi, općenito nije prihvatljiv.
- Bit će situacija u kojima će istražitelji i tužiocima morati da procijene da li da izvode dokaze o psihičkoj boli. U takvim situacijama je neophodno da razmotre svoju poziciju i sagledaju ograničenost dokaza koje namjeravaju izvesti. Ako će savjetnik biti pozvan da svjedoči, to mora biti osoba koja je liježila podnositeljicu prijave i taj iskaz mora biti relevantan.
- Ko je najprikladnija osoba kojoj se treba obratiti ovisit će o okolnostima podnositeljice prijave i njenom informiranom pristanku, ali bi u svakom slučaju ta osoba trebala biti blisko uključena u njenu skrb i posjedovati stručno znanje o pitanjima rodno uvjetovanog nasilja kako bi se izbjegle pogrešne predodžbe o počinjenom djelu.

ix. Dokazi odmah nakon prijave

- Prijava seksualnog nasilja odmah nakon što je počinjeno nije obavezni element predmeta tužilaštva. Brojne žrtve ne prijavljuju odmah ono što im se desilo iz brojnih razloga koji mogu biti povezani sa traumom, ranjivošću, stidom te kulturološkim i porodičnim pritiscima.
- S druge strane, ako su dokazi dostupni odmah nakon prijave to može dodatno ojačati predmet tužilaštva. Istražitelji trebaju tražiti dokaze o svim navodima o počinjenom djelu koje su podnositeljice prijave podijelile sa svjedocima, uključujući prijatelje, rođake, policajce, doktore i medicinske sestre, bez obzira na vremenski interval između incidenta i iskaza koji je dala podnositeljica prijave.

x. Dokazi o sličnim činjenicama

- Provjerite da li je bilo drugih prijava protiv osumnjičenog koje su rezultirale daljim postupkom ili podizanjem optužnice.
- Ove informacije mogu ukazati na obrazac ponašanja, koji kada se posmatra kao niz krivičnih djela baca drugačije svjetlo na kriminalitet osumnjičenog. Na primjer, kada se osumnjičeni brani ili nudi objašnjenje za svoje ponašanje koje je predmet prijave pozivajući se, primjerice, na seksomniju.
- Potrebno je zatražiti i izvršiti uvid u sve policijske evidencije istovremeno kako bi se utvrdile sličnosti i razmotrilo da li nova prijava pruža dodatne dokaze koji idu u prilog ponovnom razmatranju ranijih slučajeva, odnosno donošenju odluke da se ne poduzimaju dalji koraci.

5. Ključni koraci u istrazi i krivičnom gonjenju

Zaprimanje prvih prijava i ispitivanje podnositeljice prijave: primjena pristupa koji je usmjeren na žrtvu i zasnovan na informacijama o traumi

Podnositeljica prijave je, u većini slučajeva, primarni ili čak jedini izvor dokaza, te je stoga njeno svjedočenje od ključne važnosti. Upravo zbog toga mogu nastupiti brojne poteškoće u procesuiranju seksualnih delikata u krivičnompravnom sistemu ovisno o tome da li je iskaz podnositeljice prijave propisno saslušan, zaprimljen i shvaćen. Istražitelji i tužiocu moraju biti svjesni još uvijek prisutnih zabluda o silovanju, pogrešnog tumačenja uobičajenih reakcija na traumu i pogrešnih pretpostavki o sitnim i prividnim nedosljednostima u prisjećanju na uznemirujuće i traumatske događaje. Sve ovo često dovodi do pogrešnog uvjerenja da iskaz podnositeljice prijave nije vjerodostojan ili pouzdan.

Važno je da policijski službenici prepoznaju da je otkrivanje proces, a ne jednokratni događaj. Također je važno da policija prepozna da je prijavljivanje incidenata seksualnog nasilja, koje žrtve često doživljavaju ponižavajućim i obeshrabrujućim, izuzetno teško. To je posebno slučaj u društvima u kojima su još uvijek zastupljene zablude o silovanju, poput onih da se nekim ženama 'ne može vjerovati' ili da su žene sklone 'laganju' o iskustvima seksualnog nasilja. Ovakva štetna ubjeđenja i zablude o silovanju stvaraju kontekst sumnje i nedoumice, što žrtvama posebno otežava prijavljivanje seksualnog napada. Zbog straha da im se neće vjerovati, žrtve u velikoj mjeri oklijevaju da prijave slučaj. Imajući to u vidu, od izuzetne je važnosti da policija zaprimi informacije o slučaju od žrtve s poštovanjem i strpljivo i na način koji je za nju ohrabrujući. Primjena pristupa usmjerenog na žrtvu podrazumijeva ophođenje prema podnositeljici prijave s pažnjom i poštovanjem i prepoznavanje poteškoća s kojima se suočavaju osobe koje su bile žrtve ove vrste krivičnog djela, njihovih potreba te društvene stigme. Istraživanja pokazuju da je stav policije najvažniji faktor od kojeg ovisi uspješnost ispitivanja podnositeljice prijave, a samim tim i cijele istrage.²⁴

Opća razmatranja za sve pripadnike policijskih snaga koji komuniciraju sa podnositeljicom prijave u istragama seksualnih delikata.

²⁴ Archambault, J. et al (2007).

**Iako se navedeni savjeti odnose na postupanje prema bilo kojoj žrtvi seksualnog nasilja, imajući u vidu ključni značaj iskaza žrtve u predmetima seksualnih delikata na osnovu nepostojanja pristanka izdvojeni su kao važan aspekt ovih smjernica.*

- Njeguajte emocionalnu kompetenciju i empatiju. Empatija, sposobnost razumijevanja iskustva druge osobe, od posebne je važnosti u interakciji sa podnositeljicama prijave u slučajevima seksualnih delikata na osnovu definicije pristanka. Uspostavljanje odnosa povjerenja sa podnositeljicom prijave uslovljeno je empatijom i saosjećanjem koje joj se iskazuje. Zapamtite da sposobnost slušanja uz iskazivanje empatije ne čini osobu pristrasnom. Moguće je biti saosjećajan i empatičan, a pri tome ostati neutralan i nepristrasan.
- Štaviše, razgovor sa podnositeljicom prijave na način koji je osnažuje i smiruje pomaže joj da pruži tačniji, koherentniji, dosljedniji i uvjerljiviji opis događaja. Budite objektivni i nemojte osuđivati. Nemojte pokazivati iznenađenje, nevjericu ili druge emocionalne reakcije.
- Kada žrtve osjećaju da ih neko sluša, da pokazuje toleranciju prema onome što one imaju za reći, da razumije ono što govore i da uviđa da je njihova priča istinita, sa manje oklijevanja će podijeliti svoje iskustvo i sa manje nelagodice će dati potrebne informacije o tome.
- Žrtve seksualnog nasilja mogu osjetiti povezanost sa službenom osobom koja je prva izašla na lice mjesta, ali i iskazati otpor prema službenoj osobi istog pola kao počinitelac. Pojašnjenje uloga osoba sa kojima podnositeljice prijave mogu doći u kontakt olakšava njihovu komunikaciju sa tim osobama.
- Naglasite kontekst ukazujući na to da službenici razumiju koliko je za podnositeljicu prijave ovo teška situacija i da se policijski službenik susreo sa mnogim drugim osobama u istoj situaciji te da mogu zatražiti pauzu kad god im je to potrebno.

Prvi kontakt službene osobe na licu mjesta sa podnositeljicom prijave

Prvobitna reakcija i postupanje policijskih službenika može imati presudan utjecaj na spremnost i sposobnost preživjelih za učestvovanje u sudskom procesu, kao i na njihov oporavak i izlječenje. Ta reakcija i postupanje određuju ton. Način na koji policija reaguje na prvu prijavu direktno će utjecati na tri ključne komponente: (1) sposobnost žrtve da radi na izlječenju i oporavku; (2) cjelokupnu istragu; i (3) sudski postupak koji je rezultat istrage. Važno je da žrtve steknu dojam da je

policija svjesna ozbiljnosti slučaja u momentu podnošenja prijave i da se osjećaju uključeno i poštovano. Dobar prvi kontakt između podnositeljice prijave i policije doprinosi tome da se žrtva osjeća saslušano i prepoznato i da ne izgubi hrabrost i povuče prijavu, odnosno odbije učestvovati u istrazi slučaja.

Prvo policijsko ispitivanje treba da bude kratko i da uspostavi pozitivan ton

Imajte na umu:

- Najbolja praksa za pristup prvom kontaktu zasnovanom na informacijama o traumi jeste da se podnositeljici prijave omogući kratak, uviđavan i empatičan prvi kontakt sa policijskim službenikom, koji treba da prikupi samo određeni broj informacija za početni izvještaj. Pitanja treba ograničiti samo na utvrđivanje osnovnih činjenica incidenta. Za policiju je važno da utvrdi šta je potrebno odmah prikupiti, a šta može pričekati.
- Svojom empatijom, strpljenjem i poštovanjem, policijski službenik može doprinijeti trenutnom i dugoročnom oporavku žrtve te postaviti temelje za saradnju i poštovanje na kojima se grade uspješan iskaz, istraga i krivično gonjenje.
- Imajte na umu da žrtvama ovih oblika nasilja može biti teško da prijave incident, bilo zato što je počinilac sadašnji ili bivši partner ili član porodice žrtve, ili zato što žrtva osjeća sram zbog toga što je bila podvrgnuta toj vrsti nasilja.
- Prva izjava se koristi za procjenu sigurnosnih i zdravstvenih potreba, utvrđivanje nadležnosti, identifikaciju i očuvanje izvora dokaza i utvrđivanje narednih koraka.
- Upitajte žrtvu o tome kakav je njen odnos sa osumnjičenim, jer to može biti relevantno ne samo za prikupljanje dokaza već i za procjenu potrebnih mjera zaštite za žrtvu.

Kontrolna lista za policijske službenike koji zaprimaju prijavu

- Razmotrite sigurnosna i zdravstvena pitanja.
- Prikupite onoliko informacija koliko je potrebno da se utvrde elementi krivičnog djela.
- Utvrdite identitet potencijalnih svjedoka i osumnjičenog(ih).
- Utvrdite i osigurajte dokaze.

- Službena osoba može kasnije prikupiti dodatne detalje tokom opširnijeg ispitivanja.
- Pomozite podnositeljici prijave da stopi u kontakt sa advokatom ili drugim službama podrške.
- Pružite podnositeljici informacije o narednim koracima i o tome kako će se proces odvijati, kako bi mogla steći što bolju sliku o daljim dešavanjima.

Šta treba, a šta ne treba činiti

DA	NE
Opisivanje incidenta kao „zločin“, „krivično djelo“ ili „seksualni napad“	Opisivanje incidenta kao „navodni napad“ ili „prijavljeni napad“ jer takvim opisom se izražava određena sumnja ili nedoumica
Navođenje konkretnih zapažanja: „žrtva je bila uplakana i tresla se“	Nemojte samo zapisati „žrtva je bila uzrujana“
Korištenje aktiva: „osumnjičeni je prislonio nadlakticu na grudi žrtve kako bi je oborio“	Nemojte koristiti pasiv – „žrtva je bila oborena“

Napomena o praksi treće opcije

- Žrtve koje prijave seksualno nasilje mogu oklijevati, odnosno izražavati nespremnost za učešće u istražnom ili sudskom procesu.
- Žrtve treba upoznati s tim da mogu prijaviti incident kasnije, ako i kada se budu osjećale spremnima. Treća opcija nudi žrtvama seksualnog napada mogućnost prijave slučaja uz pohranjivanje prikupljenih forenzičkih dokaza na period do jedne godine, dajući im tako vremena da bez pritiska donesu odluku o prijavi slučaja koja je za njih najbolja.

Detaljna naknadna izjava

Detaljnu naknadnu izjavu treba odgoditi za najmanje dva ciklusa spavanja nakon traumatskog incidenta. Ovo je važno s obzirom na način na koji sjećanje funkcionira nakon traumatskog događaja. Prenos sjećanja u korteks tokom spavanja omogućava epizodnom sjećanju prizivanje informacija koje su pohranjene u vrijeme seksualnog napada. Žrtvama je stoga u idealnom slučaju potrebno da odspavaju dvije pune noći kako bi se njihova sjećanja konsolidovala i kako bi se izvršio prenos informacija o incidentu prije nego što budu u stanju da ispričaju detaljnu priču o onome "šta se desilo". Pod uslovom da nisu prisutne izuzetne okolnosti koje iziskuju da optuženi bude odmah lišen slobode, najbolja praksa u istragama seksualnih napada je odgađanje naknadnog ispitivanja. Potrebno je izbjegavati višestruka ispitivanja podnositeljice prijave, u onoj mjeri u kojoj je to moguće, jer to može žrtvu izložiti ponovnoj traumatizaciji.

Pripreme za ispitivanje

- Ispitivanje treba snimiti video opremom i to u prostoriji koja je prilagođena žrtvi, ako okolnosti to omogućavaju.
- U prostoriji se trebaju nalaziti samo osoba koja vrši ispitivanje i žrtva. Ukoliko podnositeljica prijave nije u mogućnosti da učestvuje u ispitivanju bez prisustva osobe za podršku, potrebno je razmotriti mogućnost angažmana službe za podršku žrtvama.

Savjeti o ispitivanju podnositeljice prijave koje je zasnovano na informacijama o traumi

- Od ključne je važnosti pokazati da ste svjesni težine razgovora. Na primjer, istražitelj može reći: „Prošli ste kroz nešto veoma teško. Stvari su trenutno možda malo zbrkane, samo dajte najbolje od sebe. Možda ćete se sjetiti više detalja kako vrijeme bude prolazilo, odnosno kako se razgovor bude odvijao. Vi dajte najbolje od sebe“.
- Važno je omogućiti neprekinut narativ koji artikulise podnositeljica prijave, kako bi vam svojim riječima ispričala šta se dogodilo.
- Pitanja tokom ispitivanja treba da budu otvorena i fokusirana na prikupljanje sirovih informacija, kao što su senzorna iskustva podnositeljice prijave o prizorima, mirisima i zvukovima.
- Policija treba praktikovati aktivno slušanje i izbjegavati jezik/pitanja i pretpostavke kojima se žrtva okrivljuje, poput „Zašto si...?“.

- Početna pitanja trebaju biti pronicljiva i otvorena. Na primjer:
 - Šta mi možete reći o svom iskustvu?
 - Od čega želite početi?
 - Šta je za vas bilo najteže u vezi sa ovim što vam se dogodilo?
 - Šta ne možete zaboraviti?
- Primjeri drugih otvorenih i pronicljivih pitanja:
 - „Recite mi više o...“ „Šta vam je prolazilo kroz glavu dok vam se to događalo?“
 - „Čega se možete sjetiti (sa svojih šest čula)?“
 - „Sjećate li se da li ste nešto čuli? Možete li se sjetiti šta ste čuli?“
 - „Sjećate li se da li ste nešto namirisali? Šta ste namirisali, ako se sjećate“
 - „Kako ste reagovali na to što vam se dešava?“
 - „Da li se sjećate kako ste se osjećali u fizičkom smislu?“
 - „Da li se sjećate kako ste se osjećali u emotivnom smislu?“
- Preporučuje se otvoreni pristup koji otkriva senzorne detalje i omogućava podnositeljici prijave da svojim riječima opiše napad.
- Deblokirana sjećanja mogu dovesti do identifikacije više sjećanja. Postavljanje pitanja o ovim detaljima omogućava diskretno prikupljanje dokaza te samim tim i dodatnih informacija koje potvrđuju iskaz podnositeljice prijave.
- Žrtve se često prisjećaju mnogih sitnih detalja o iskustvu seksualnog napada. Obratite pažnju na njih. Navedeni detalji mogu upotpuniti iskaz žrtve, pa stoga razmotrite na koji način da ih potkrijepite i tako ojačate dokazni materijal.

Nemojte primjenjivati prakse standardnog ispitivanja tokom ispitivanja podnositeljice prijave za seksualno nasilje

- Tradicionalne prakse ispitivanja osumnjičenih ne bi se smjele primjenjivati na podnositeljice prijava.
- Prakse standardnog ispitivanja fokusirane su na utvrđivanje vremenskog okvira i ključnih činjenica što je prije moguće kada se smatra da je sjećanje „najsvežije“ i najpotpunije.
- Takva ispitivanja karakteriše policijski skepticizam i nastojanje da se utvrdi da li podnositeljica prijave govori istinu. Kao takva, odražavaju stav sumnje, a ne neutralnosti.

- Prakse standardnog ispitivanja zapravo ometaju ispitivanje i mogu blokirati protok informacija potrebnih za istraživanje seksualnog nasilja.
- Ako se žrtve osjećaju nesigurno dok im se postavljaju pitanja, možda neće moći koristiti svoj prefrontalni korteks da razumiju pitanja i prizovu određena sjećanja.
- Ako se žrtve osjećaju traumatizirane ispitivanjem, to može prizvati fragmentarne osjete i emocije koje su gotovo jednako intenzivne kao one koje su žrtve doživjele tokom samog napada.
- Također, loše prisjećanje povezano je s visokim razinama stresa i velikim uzbuđenjem, što je pak povezano s ugroženošću prefrontalnog korteksa.
- Takve tehnike ne samo da uzrokuju sekundarnu viktimizaciju, već imaju i negativan učinak na kvalitetu dokaza.

STARI NAČIN	NOVI NAČIN
Provođenje ispitivanja odmah	Omogućena 1-2 ciklusa spavanja prije ispitivanja
Hladno i skeptično držanje	Korištenje pristupa usmjerenog na žrtvu
Insistiranje na hronološkom redosljedu događaja	Žrtva je zamoljena da ispriča svoje iskustvo, onako kako ga se sjeća
Postavljanje pitanja „ko, šta, gdje, kada i zašto“	Žrtva je zamoljena da opiše pet osjeta koje je doživjela tokom napada
Jednodimenzionalan pristup: samo želi znati činjenice	Izbjegavanje pitanja koja počinju sa „zašto“
Rafalno ispitivanje	Trodimenzionalan pristup: misli, osjećaji, senzorne informacije
	Ispitivanje sporim tempom i strpljivo

PODUZMITE	IZBJEGAJTE
Započnite s otvorenim pitanjima i omogućite slobodno pripovijedanje	Ne tražite od žrtava seksualnog napada da ponove svoju priču iz različitih tačaka u sekvenci događaja, na primjer da počnu od kraja i ispričaju priču unazad.
Čega se sjećate o mjestu na kojem se to desilo?	Ne postavljajte žrtvama pitanja koja su osmišljena da ih zbune ili testiraju njihovu priču (kako biste ocijenili njenu valjanost).
Šta mi možete reći o (5 osjetila: šta se mogli namirisati, čuti)?	Nemojte koristiti jezik/pitanja i pretpostavke kojima se žrtva okrivljava, kao što je „Zašto si...?“.
Šta se dešavalo kada vam se javila misao da nešto nije uredu?	Ne tražite od žrtve informacije koje nisu relevantne za optužbe. Ranije seksualno iskustvo, psihijatrijska prošlost ili savjetovanje u većini slučajeva nisu relevantni za optužbe o seksualnom nasilju.
Kako ste se osjećali dok se to događalo?	Ako pitate: „Je li to odjeća koju ste nosili kada se ovo dogodilo?“ žrtva u sebi može pomisliti: „Oni misle da sam ja kriva zbog načina na koji sam bila obučena.“
Dopustite žrtvi da ispriča svoju priču bez prekidanja i vodite detaljne bilješke o njenom usmenom izlaganju	Ako pitate: „Je li vam nanio fizičku povredu ili vam prijetio oružjem?“ žrtva u sebi može pomisliti: „Ovo sigurno nije bilo pravo silovanje. Nije te povrijedio niti ti je prijetio.“
Objašnjavajte bez konfrontiranja ili isljeđivanja	
Nemojte sugerisati osjećaje i odgovore	
Izbjegavajte da postavljate pitanja o kvantitetu	
Razjasnite nedosljednosti uz iskazivanje poštovanja	

Ispitivanje osumnjičenog što je prije moguće

Ispitivanje osumnjičenog je neizostavan dio dokaza u svakoj istrazi, a posebno u istragama seksualnog nasilja. Iskaz koji osumnjičeni da tokom ispitivanja pomoći će da se utvrde sporna pitanja u predmetu i odrede razumni pravci istrage. Istražitelji i tužiocima trebaju ocijeniti vjerodostojnost i pouzdanost iskaza osumnjičenih uzimajući u obzir sve dostupne dokaze.

Imajte na umu da prosuditelji činjenica imaju pravo da ne prihvate iskaz osumnjičenog samo na osnovu iskaza podnositeljice prijave.

Savjeti u vezi sa ispitivanjem osumnjičenog

- Preusmjeravajući pažnju na pristanak, a ne na to da li je žrtva rekla ne, odnosno na upotrebu sile, prisile i stanje bespomoćnosti, mijenja se fokus ispitivanja.
- Na primjer, umjesto da pitate osumnjičenog o ovim „kriterijima“, poput nasilja nad podnositeljicom prijave u stanju bespomoćnosti i o tome kako su nasrnuli na nju, upitajte „šta vas je navelo na to da zaključite da je ona to željela“?
- Možete pitati: „Kako je podnositeljica prijave mogla reći „da“ ako nije bilo razgovora?“
- Je li osumnjičeni imao opravdan razlog da zaključi da podnositeljica prijave nije dala svoj pristanak?

Imajte na umu

- Počinilac može koristiti droge i alkohol kako bi onesposobio žrtvu i učinio zlostavljanje lakšim. Provjerite je li podnositeljica prijave u vrijeme zlostavljanja bila poslovno nesposobna.
- Može se desiti da je počinilac ciljano odabrao žrtvu koja, zbog psihičkih smetnji, odnosno razvojnih poteškoća, nije u stanju da prepozna zlostavljanje, zbog čega je manja vjerovatnost da će podnijeti prijavu i da će joj se vjerovati. Provjerite da li podnositeljica prijave ima narušeno mentalno zdravlje, odnosno razvojne poteškoće.
- Počinilac je možda pažljivo isplanirano mjesto i vrijeme počinjenja djela kako bi smanjio rizik od otkrivanja i kažnjavanja. Provjerite koji bi mogao biti značaj mjesta, odnosno vremena zlostavljanja.

- Počinioci mogu poduzeti korake koji se, naizgled, čine normalnim ili razumnim kako bi se distancirali od krivičnog djela ili ga drugačije prezentirali i tako potkopali ili preduhitrili bilo kakvu optužbu. To se može odnositi na situacije kada počinitelj kontaktira podnositeljicu prijave, uz izrazito prijateljski nastup ili traženje potvrde, reinterpretaciju događaja koji su doveli do krivičnog djela kao spontanih, a ne planiranih, kada počinitelj daje sve od sebe kako bi se pohvalio o krivičnom djelu prijateljima ili porodici, kada počinitelj izgleda potpuno bezbrižno ili se pretvara da spava iako je podnositeljica prijave očigledno uznemirena te podnošenje prijave protiv podnositeljice prijave. Provjerite kakvo je bilo ponašanje i držanje osumnjičenog prilikom hapšenja.

Policijska analiza radi utvrđivanja osnovanosti ili neosnovanosti slučaja

Savjeti za analizu činjenica

Policija procjenjuje dokaze koji su prikupljeni kako bi donijela odluku o tome da li će nastaviti istragu i podnijeti izvještaj tužiocu o počinjenju djela ili će obustaviti dalje radnje. Policija treba:

- Procijeniti vjerodostojnost cjelokupne optužbe primjenom pristupa usmjerenog na počinioca, umjesto isključivog fokusiranja na podnositeljicu prijave.
- Imati na umu da neka pitanja mogu utjecati na preciznost, odnosno detalje iskaza podnositeljice prijave, što ne treba da utječe na procjenu vjerodostojnosti. Navedeno se odnosi na utjecaj prisjećanja na traumatičnu situaciju i moguća neželjena dejstva lijekova, droga i alkohola na sjećanje.

Kvalifikacija incidenta

Policija treba osigurati pravilnu kvalifikaciju incidenta. To se obično radi klasifikacijom prijave kao osnovane ili neosnovane.

1. Osnovana.

- Oslobođen optužbi ili je preporučeno podizanje optužnice.
- Nije oslobođen. Policija smatra da je krivično djelo počinjeno, ali istraga još nije riješena, nema dovoljno dokaza ili su dokazi proturječni i ne mogu potkrijepiti podizanje optužnice niti prijedlog kvalifikacije djela tužiocu ili kada policija ne može da identificira osumnjičenog ili ga još nije identificirala zbog toga što podnositeljica prijave ili drugi svjedoci ne žele

identificirati osumnjičenog ili ne žele aktivno učestvovati u istrazi. U ovu kategoriju spadaju i situacije u kojima nema vjerodostojnih dokaza da se potvrdi da nije došlo do prijavljenog incidenta.

- Oslobođen na drugi način. Osumnjičeni je identificiran i postoji dovoljno dokaza da se podigne optužnica, ali iz određenih razloga ta osoba nije optužena niti je na drugi način procesuirana. To se odnosi na situacije u kojima je osumnjičeni identificiran, ali podnositeljica prijave zahtijeva da se ne poduzimaju dalje radnje.

2. Neosnovana.

- Incident je neosnovan ako se policijskom istragom utvrdi da prijavljeno djelo nije počinjeno, odnosno da nije bilo pokušaja počinjenja djela.

Savjeti za pisanje izvještaja o počinjenju djela koji se podnosi tužiocu

- Pazite kako koristite aktivne i pasivne rečenice u opisu položaja osobe i područja djelovanja u odluci. Na primjer, ako se u tekstu navodi „X je bio prisiljen da“, to se može upotrijebiti kao jezički alat za ublažavanje radnji ili krivnje pojedinca ili grupe. Osoba koja se sumnjiči za radnju postaje nevidljiva i pažnja se usmjerava na drugu osobu, u ovom slučaju podnositeljicu prijave.
- Izbjegavajte jezik koji opisuje silovanje kao „incident koji se dogodio“. Umjesto toga, koristite jezik kojim se opisuje šta je osumnjičeni uradio podnositeljici prijave. Na primjer, izbjegavajte opise poput „Ona je otišla u stan kod X gdje se sastala sa njim. Sporni incident se dovodi u vezu sa njenim odlaskom kod X.“
- Ovako sročeni tekst odražava tendenciju ka oslobađanju od odgovornosti. Pasivizacija se ostvaruje isključivim fokusiranjem na opise koje daju odgovorni akteri, tako da se fokus prebacuje na primatelje događaja, odnosno podnositeljice prijave. Shodno tome, odgovorni akter postaje nevidljiv jer se sva pažnja u opisu preusmjerava na primatelja. Ovakav odnos prema podnositeljici prijave može ukazivati na neku vrstu prebacivanja krivnje na žrtvu za „incident“ koji se dogodio ili je opisan tako da se čini da je bio neizbježan - otišla je u kuću i jednostavno se to dogodilo.
- Izbjegavajte jezičke konstrukcije koje bi ukazivale na postojanje „ispravnog“ ili „pogrešnog“ ponašanja podnositeljice prijave.
- Koristite opise kojima se silovanje ne prikazuje kao nešto što se jednostavno događa, bez odgovornog aktera.

- Jezik može ukazivati na to kako je silovanje lingvistički konstruirano i kako se stvara konsenzus.
- Razmotrite relevantnost informacija koje opisuju ponašanje podnositeljice prijave nakon silovanja. Razmotrite relevantnost opisa odjeće koju je ona nosila; koristite samo neutralne riječi, primjerice, donje rublje umjesto riječi gaćice i to samo ako je relevantno za opisivanje napada.

Analiza tužioca u svrhu donošenja odluke o pokretanju krivičnog gonjenja

Test koji tužioc primjenjuju da bi donijeli odluku o pokretanju krivičnog gonjenja za seksualne delikte ili odustajanju od krivičnog gonjenja za ova djela isti je kao i za bilo koje drugo krivično djelo: Tužilac se mora uvjeriti da postoji dovoljno dokaza koji osuđujuću presudu čine realnom mogućnošću.

Faza procjene dokaza

- Obično je formulisana tako da moraju postojati realni izgledi za uspjeh.
- Kada procjenjuje izgleda za osuđujuću presudu, tužilac mora pretpostaviti da će prosuditelj činjenica (sudija/porota) biti objektivan, nepristrasan i razuman te da će biti pravilno usmjeren i postupati u skladu sa zakonom.
- Tužioc ne smiju primjenjivati 'kladioničarski test' i nastojati da pretpostave eventualnu pristrasnost prosuditelja činjenica.

Ključni principi koje treba imati na umu u ovoj fazi

- Tužioc moraju izvršiti objektivnu procjenu dokaza, uzimajući u obzir i mogući učinak odbrane osumnjičenog kao i sve druge informacije koje je osumnjičeni dao, odnosno na koje se oslanja.
- Tužilac pri tome želi utvrditi da li je veća vjerovatnost da će objektivni, nepristrasni i razumni prosuditelj činjenica, nakon što mu se predmet predoči, donijeti osuđujuću presudu protiv optuženog od vjerovatnosti da neće.
- Navedne aktivnosti mogu se odnositi na detaljnu analizu iskaza o događaju, forenzičko ispitivanje i detaljan pregled digitalnog materijala i pokrivenosti video nadzorom. Procjena dokaza podrazumijeva razmatranje pouzdanosti i vjerodostojnosti svjedoka i davanje savjeta o radnjama koje se mogu poduzeti da se otklone nedostaci u predmetu.

- Tužiocima trebaju sagledati rodnu perspektivu ovih krivičnih djela i ne smiju dopustiti da zablude o silovanju i rodni stereotipi utječu na njihovu procjenu dokaza niti smiju primjenjivati 'kladioničarski test' i naslućivati moguću pristrasnost prosuditelja činjenica.
- Tužiocima ne smiju postavljati zahtjev za potkrepljenjem u procesu ocjene dokaza. Riječ jedne osobe može biti dovoljna (i često jeste), ali se kvalitet dokaza mora procijeniti na objektivni način.
- Procijenite vjerodostojnost i pouzdanost i sagledajte na koji način da pristupite nedosljednostima u izjavama podnositeljice prijave.

Napomena o pravilnoj procjeni vjerodostojnosti i pouzdanosti i rješavanju nedosljednosti

U pogledu podnešene prijave:

- Tužiocima trebaju razmotriti da li postoje dokazi koji upućuju na to da priča podnositeljice prijave nije vjerodostojna ili uvjerljiva.
- Prosuditelji činjenica dužni su uzeti u obzir internu i eksternu dosljednost, posebno kada ne postoje drugi direktni dokazi. Iz toga slijedi da tužiocima trebaju razmotriti moguću učinak nedosljednosti. Dokazi o nedosljednosti ne ukazuju nužno na to da je priča nepouzdana ili da joj nedostaje vjerodostojnosti.
- Važno je razlikovati stvarnu nedosljednost od potencijalne.
- Potencijalna nedosljednost obuhvata dvije glavne mogućnosti (od kojih nijedna ne treba dosegnuti status stvarne nedosljednosti) za koje se koriste sljedeći opisi u svrhu ovog rada:
 - Prividna nedosljednost, gdje poenta ovisi o pouzdanosti izvještaja s kojim se pruženi opis događaja upoređuje i
 - Pretpostavljena nedosljednost, gdje, na primjer, prosuditelj činjenica može biti pozvan da zaključi da radnja nije u skladu sa opisanim stanjem uma.
- Kod prividne nedosljednosti važno je razmotriti mogućnost da drugi izvještaji možda nisu tačni, nezavisni ili pouzdani, tj. da nije svaka prividna nedosljednost stvarna.
- U svakom slučaju, sama činjenica da prijava sadrži nedosljednosti ne znači da nije tačna. Postoji nekoliko razloga zbog kojih prijava može sadržavati nedosljednosti, a to su pitanja na koja se može usmjeriti prosuditelj činjenica, uključujući i utjecaj traume na sjećanje.

- Kod pretpostavljene nedosljednosti, ključno je da se tužiocima na oslanjaju na zabludu i rodne stereotipe. Prosuditelji činjenica će također biti upozoreni da to ne čine.
- Bilo bi, međutim, pogrešno zanemariti nivoe nedosljednosti koji će, čak i uz upozorenje o zabludama i stereotipima, vjerovatno uzrokovati veliku zabrinutost kod prosuditelja činjenica.

U pogledu izjava osumnjičenog:

- Prilikom razmatranja slučaja, tužiocima trebaju uzeti u obzir značaj izjava „bez komentara“ koje osumnjičeni daje tokom ispitivanja, odnosno propusta osumnjičenog da tokom ispitivanja prizna ključne činjenice kao što je seksualna aktivnost prije razmatranja forenzičkih dokaza. Ove okolnosti idu u prilog tezi tužilaštva i sud može donijeti nepovoljan zaključak po optuženog.
- Bit će situacija u kojima osumnjičeni govori istinu o nekim stvarima, a laže o drugim. Kao što je to slučaj sa nedosljednim svjedocima, tužilaštvo se može osloniti na dijelove ispitivanja osumnjičenog koji idu u prilog dokazima optužbe (npr. činjenice u pogledu seksualne aktivnosti) i odbaciti dijelove za koje tužilaštvo tvrdi da su neistiniti (npr. razumno uvjerenje osumnjičenog da je dat pristanak).

Kvalifikacija djela

- Prilikom donošenja odluke o krivičnom djelu koje će se osumnjičenom staviti na teret, tužiocima trebaju odabrati ono krivično djelo koje najbolje odgovara okolnostima predmeta, uzimajući u obzir kaznu koju sud može izreći.
- Tačke optužnice moraju:
 - Odražavati težinu i obim krivičnog djela koje je potkrijepljeno dokazima.
 - Omogućiti sudu da donese osuđujuću presudu i donese odgovarajuće naredbe koje se odnose na osuđujuću presudu.
- Omogućiti izvođenje predmeta pred sudom na jasan i jednostavan način.

Prilog 1. Više o traumi

[preuzeto iz „Učinak traume na odrasle žrtve seksualnog napada“, Ministarstvo pravosuđa Kanade]

Traumatični utjecaj iskustva seksualnog nasilja

Ne postoji jedinstven niti predvidiv odgovor žrtve na seksualno nasilje, ali pobliže upoznavanje sa traumom može doprinijeti boljem shvatanju uobičajenih načina na koje žrtve reaguju na seksualno nasilje.

Uobičajene reakcije žrtvi uključuju:

- Paralizu
- Žrtve ne prijavljuju događaj ili odgađaju da ga prijave
- Ne sjećaju se određenih aspekata događaja
- Imaju praznine u sjećanju
- Teško donose odluke
- Ne govore jasno „ne“ neželjenom seksualnom kontaktu
- Na njima nisu vidljivi fizički dokazi o povredi nastaloj tokom seksualnog napada
- Nisu u mogućnosti da identificiraju počinioca policiji
- Ne pokazuju nikakve emocije nakon seksualnog napada
- Daju naizgled nedosljedne izjave u različitim vremenskim intervalima
- Krive sebe za napad
- Održavaju odnos sa počiniocem nakon napada
- Poriču ili ublažavaju težinu napada
- Odbacuju iskustvo.

Nakon traume:

- Žrtve mogu davati izjave koje se čine nepotpunim ili nedosljednim.
- Postoji mogućnost da će nastojati da prikriju ili ublaže ponašanje koje su koristile kako bi preživjele, kao što je povlađivanje ili laskanje, iz straha da im se neće vjerovati ili da će ih se okriviti za napad koji su pretrpjele.

- Ali ono što se može činiti kao 'nedosljednost' u načinu na koji žrtva reaguje ili priča svoju priču, zapravo može biti tipičan, predvidljiv i normalan način reagovanja na događaje opasne po život i nošenje sa traumatičnim iskustvima.
- Mnogi normalni odgovori na traumu koji neupućenima mogu djelovati neobjašnjivo lakše je razumjeti kada se sagleda način na koji mozak obrađuje teške psihičke događaje i prevazilazi ih.

Kako trauma utječe na pamćenje i sjećanje

- Ljudi često pretpostavljaju i očekuju da se možemo prisjetiti velikih događaja u našim životima s jasnom i nepokolebljivom tačnošću i da to određuje 'istinitost' onoga što se desilo.
- Jedan od najvažnijih faktora koji doprinose postizanju pravednih ishoda u slučajevima seksualnog napada je dobivanje potpunih i tačnih informacija od primarnog izvora dokaza, tj. podnositeljice prijave.
- Važno je zapamtiti da su traumatski događaji kao što su seksualni napadi kodirani drugačije od rutinskih, svakodnevnih iskustava u životu. Ljudsko pamćenje i prisjećanje ne funkcionišu kao snimač zvuka, vjerno bilježeći događaje koji se kasnije mogu ponovo pustiti na komandu. Naša sjećanja nisu nepogrešiva i u njima ima praznina i nedosljednosti. Zbog toga prizivamo traumatske događaje u sjećanje i prepričavamo ih drugačije od rutinskih događaja.

Pamćenje i prisjećanje

- Pamćenje je u suštini kapacitet za pohranjivanje i prizivanje informacija. Pamćenje se sastoji od tri procesa: kodiranje, pohranjivanje i prisjećanje.
- Prvo primimo informacije (npr. kroz ono što vidimo, čujemo i razumijemo). Nakon toga konvertujemo informacije kako bi se pohranile u različitim dijelovima mozga.

Hipokampus i amigdala: kodiranje i konsolidacija sjećanja

- Hipokampus je odgovoran za stavljanje iskustva u hronološki redosljed i perspektivu; neophodan je za formiranje novih eksplicitnih sjećanja. To smatramo kognitivnim sjećanjem, odnosno sjećanjem kojeg možemo prizivati u dijelu mozga koji razmišlja ili prefrontalnom korteksu.

- Amigdala, dio limbičkog sistema, katalogizira prošla senzorna iskustva (prijetnje, ljutnju) kao implicitna sjećanja, odnosno sjećanja koja su podsvjesna, ali mogu utjecati na misli i ponašanja. Ključna funkcija implicitnog sjećanja za preživljavanje je njegova sposobnost da omogući trenutnu reakciju na opasnost.
- Konsolidacija sjećanja odnosi se na proces stabilizacije novoformiranog dugoročnog sjećanja. Nekonsolidovano sjećanje je na početku krhko i može ga poremetiti nekoliko vrsta smetnji, uključujući poremećaje ponašanja te farmakološke i električne smetnje. S vremenom sjećanje postaje otporno na ove oblike smetnji kroz proces koji se naziva konsolidacija.
- Konsolidacija ima značajne implikacije na vrijeme vršenja policijskog ispitivanja. Žrtva koja je ispitana nedugo nakon napada ili dok je još uvijek u stanju velikog stresa ili traume neće se moći sjetiti svega što se kodiralo u njenom mozgu. Dva puna ciklusa spavanja mogu biti potrebna da mreža epizodnog sjećanja konsolidira informacije koje su bile kodirane u vrijeme traume kao što je seksualni napad.
- Najbolja praksa za istražitelje seksualnih napada je da obave kratki razgovor sa žrtvom kada žrtva tek prijavi seksualni napad. Nakon toga treba uslijediti detaljnije ispitivanje, nekoliko dana kasnije, pošto je žrtva imala vremena da odspava i konsoliduje svoja sjećanja na traumatsko iskustvo.

Kako prijetnja i izuzetno stresni događaji utječu na pamćenje

- Stres i strah pospješuju aktivaciju amigdale. To pojačava i intenzivira traumatska sjećanja dok istovremeno narušava funkciju hipokampusu, koja je uključena u epizodno ili eksplicitno sjećanje.
- Implicitno sjećanje se odnosi na znanje o iskustvu kroz ponašanje bez svjesnog prisjećanja. To nije sjećanje o kojem možemo komentarisati ili promišljati. Ova sjećanja nije moguće verbalizovati. Ona su obično vremenski isprekidana i većim dijelom se sastoje od primarnih senzornih informacija (slika, mirisa, zvukova) koji su povezani za sistemom psihološkog straha.

Trauma i sjećanje

- Sjećanja na traumatske događaje poput seksualnog napada mogu biti isprekidana. Žrtvama može biti teško da se prisjete brojnih detalja seksualnog napada na potpun i linearan način.

Intenzivirana traumatska sjećanja: blic sjećanja i pretjerana aktivnost hipokampusa

- Utjecaj straha, prijetnje ili stanja intenzivnog stresa na sjećanje može rezultirati intenzivnim prisjećanjem, odnosno fragmentiranim ili oštećenim sjećanjima. Obe vrste sjećanja rezultat su hormona stresa koji se oslobađaju kada se obrambena mreža aktivira.
- Neki elementi traumatskih sjećanja se intenzivnije pamte. Nadbubrežne žlijezde oslobađaju adrenalin, za koji se pokazalo da pomaže kod intenzivnijeg kodiranja sjećanja u hipokampus.
- Smatra se da eksplozija adrenalina pospešuje pohranjivanje sjećanja na događaj bliže početku traumatskog ili vrlo stresnog događaja. To učvršćuje puteve sjećanja i stvara takozvana „blic sjećanja“.
- Nije neuobičajeno da žrtve imaju puna i živa sjećanja na početak seksualnog napada kada se obrambeni sklop prvi put aktivirao i kada se oslobodio početni nalet hormona stresa. Također, središnji detalji ili aspekti iskustva koji su bili od najvećeg značaja mogu se intenzivno upamtiti.
- Vjerojatnije je da će se iskustva koja imaju emocionalni značaj konsolidirati u epizodno sjećanje i biti dostupna za namjerno, svjesno prisjećanje od onih koja imaju mali ili nikakav emocionalni značaj. Mozak kodira ono na šta obraća pažnju. Tokom prijetećeg događaja, mozak se fokusira na ono što je glavno za preživljavanje i ne fokusira se na beznačajne i periferne detalje, tako da ih i ne kodira.

Od intenzivnih do fragmentiranih sjećanja

- Kada se luče visoki nivoi hormona stresa kortizola, zajedno s adrenalinom, hipokampus superkodira ove intenzivne rane trenutke događaja. Nakon toga, ako se prijetnja ili strah nastave, hipokampus i dalje preplavljaju hormoni stresa te mu je privremeno oštećena funkcija i kodiranje može biti svedeno na minimum. Na taj način hipokampus prelazi iz blic načina rada u fragmentarni.
- Kada je hipokampus u ovom fragmentiranom načinu rada, on kodira (pretvara) fragmente senzornog sjećanja bez kontekstualnih detalja. Usljed toga, žrtva seksualnog napada možda se ne sjeća rasporeda prostorije u kojoj se silovanje dogodilo. Hipokampus možda neće kodirati informacije o vremenskim sekvencama jer se njegovo funkcionisanje mijenja tokom traumatskog događaja.

- Amigdala igra ključnu ulogu u određivanju emocionalnog značaja nekog događaja. Strah usmjerava pažnju na manji broj detalja nauštrb brojnih drugih.
- Usljed toga žrtva se možda neće sjetiti nekih detalja napada, na primjer, koje je boje bila odjeća koju je počinitelj nosio. S druge strane, osnovni detalji napada ili dijelovi iskustva koji su bili najviše uznemirujući često su dobro kodirani i konsolidovani.
- Dok traje stanje straha može doći do razdvajanja hipokampalne i amigdalne mreže što dovodi do prekida veze između emocionalnih sjećanja amigdale i eksplicitne hipokampalne obrade. Žrtva se tako može prisjetiti nekoliko perifernih detalja te malo ili nimalo informacija o kontekstu ili vremenskom redosljedu i ne može prizvati u sjećanje riječi niti priču koja se veže za sjećanje.

Kako pažnja i pamćenje utječu na prisjećanje traumatskih događaja poput seksualnog napada

- Veliki dio onoga što se zapamti o traumatičnom ili prijetećem događaju funkcionira kao da je pohranjeno u zasebnim otocima sjećanja.
- Kodiranje i pohranjivanje informacija otežano je za aspekte iskustava koji se ne smatraju ključnim za preživljavanje ili su malog emocionalnog značaja. To se odnosi na redosljed događaja kao i periferne detalje. Sve do često uzrokuje neorganizovano i nepotpuno narativno sjećanje.
- Ovo je izuzetno važno za način na koji se ispituju žrtve traume. Primarni naglasak policijskog ispitivanja o seksualnom napadu stoga bi trebao biti na osjetilnim, emocionalnim sjećanjima koja je žrtva kodirala i zapamtila, a ne na očekivanju da žrtva ispriča priču hronološki.

Poboljšano traumatsko sjećanje koegzistira s nepotpunim sjećanjem.

- Neki elementi traumatskih sjećanja pamte se intenzivnije od drugih. Ove elemente nazivamo pojačana sjećanja. Urezana su dublje u naše pamćenje upravo zato što su traumatični i teški za nas.
- Žrtve se često usredotočuju na neke specifične osjetilne detalje vezane za napad. Primjerice, često se sjećaju specifičnih mirisa (miris tijela), ali vrlo malo detalja o drugim aspektima onoga što se dogodilo poput vremenskog trajanja napada ili tačnog redosljeda dešavanja.
- To su normalna ograničenja sjećanja. Ona su rezultat stresa i straha od traumatskih događaja i načina na koji odbrambeni sklop mozga utječe na pozornost i konsolidaciju sjećanja.

- Iako mogu imati fragmentirana sjećanja koja kao da su „urezana“ u pamćenje, moguće je da se ne sjećaju drugih perifernih detalja koji nisu bili važni za njihovo preživljavanje tokom događaja.
- Uobičajeno je da žrtve imaju praznine u sjećanju i da se češće mogu prisjetiti centralnih detalja onoga što su doživjele tokom napada, ali se ne mogu prisjetiti nekih perifernih detalja, poput toga kako su kasnije stigle kući.
- Potrebno je razumjeti da nedostatak sjećanja na ove vrste perifernih detalja ne dovodi u pitanje istinitost iskaza žrtve; upravo suprotno, u skladu je sa načinom na koji su traumatska sjećanja kodirana.
- Advokati obrane iskorištavaju ovu vrstu normalnih nedosljednosti, naglašavajući ih kao veoma bitna, što ide u prilog dominantnim i pogubnim zabludama o silovanju u našem društvu te ih koriste za osporavanje kredibiliteta žrtava tokom suđenja za seksualne napade.

Prilog 2. Zablude i stereotipi o silovanju

[preuzeto iz „Pravne smjernice Krunskog tužioca Engleske o seksualnim deliktima“, 21. maj 2021.]

Zablude i stereotipi o silovanju mogu se javiti u slučajevima silovanja u odnosu na podnositeljicu prijave, počinioca, pitanje pristanka te okolnosti krivičnog djela.

Silovanje

Silovanje je složeno krivično djelo kojim se bavi krivičnopravni sistem, ali se često tumači na pogrešan način. Stvarnost je sljedeća:

- u brojnim slučajevima nema vidljivih znakova povrede;
- silovatelj je često osoba koju žrtva poznaje;
- odgovor tijela na traumu silovanja može ugroziti sposobnost žrtve da ispriča jasnu i koherentnu priču o događaju;
- neke žrtve mogu se vratiti osumnjičenom nakon događaja ili stupiti u kontakt s njim prijateljskim porukama kako bi smanjile rizik od ponovnog silovanja ili zato što žele potisnuti zlostavljanje i vratiti se u stanje normalnosti.

Uobičajene zablude:

- Silovatelji su obično osobe koje žrtva ne poznaje, i silovanje se dešava napolju, noću, na osamljenim mjestima.
- Silovanje podrazumijeva upotrebu fizičke sile i za posljedicu ima fizičke ozljede.
- Žene misle «da» kada kažu «ne».
- Ako žena jednom kaže «da», nema razloga vjerovati njezinom «ne» sljedeći put.
- Pristanak je kontinuiran u intimnim odnosima i ne mora biti izričito dat.

Važno je skrenuti pažnju na uobičajene zablude:

- Silovanje je uvijek nasilje ili uključuje fizičku silu - Pogrešno.
- Silovanje se najčešće događa između stranaca u mračnim uličicama - Pogrešno.
- Seksualne radnice ne mogu biti silovane - Pogrešno.
- Ne može vas silovati muž ili intimni partner - Pogrešno.
- Žrtva je prethodno nekoliko puta pristala na seks s optuženim tako da je sigurno dala pristanak - Pogrešno.
- Seksualno zlostavljanje od strane izvršioca koje se dogodilo kada je žrtva bila dijete nema nikakvog značaja za pitanje pristanka ako se iste strane upuštaju u seksualnu aktivnost kao odrasli - Pogrešno.

Počinioci seksualnog nasilja, uključujući silovanje

U istrazi osumnjičenog, treba utvrditi koje korake je osumnjičeni, ako ih je uopšte bilo, poduzeo kako bi dobio pristanak oštećene. Tužilaštvo mora dokazati da osumnjičeni nije mogao opravdano zaključiti da je oštećena dala pristanak. Iako to može biti teško, tužilac treba upitati: „Kako je optuženi znao da je podnositeljica prijave dala pristanak i da je taj pristanak bio kontinuiran?“ Postoji mnogo zabluda vezanih za počinioce. Stvarnost je sljedeća:

- Samo je počinitelj odgovoran za silovanje i zakon se jednako primjenjuje na sve bez obzira na njihovu dob, porijeklo i životne okolnosti.
- Ne postoji tipični počinitelj. Počinioci mogu biti osobe različitih zanimanja, društvenih slojeva i mogu biti u dugotrajnim vezama.
- Počinioci mogu koristiti različite tehnike da ciljaju, zastraše i prisile svoju žrtvu.
- Seksualno nasilje može biti počinjeno nad osobama različitog spola, istog spola ili nad osobama koje se ne poistovjećuju s određenim spolom, bez obzira na historijat njihovih veza.

Uobičajene zablude:

- Silovanje je isključivo zločin iz strasti.
- Muška seksualnost je nekontrolisana i odgovornost za kontrolu muške seksualnosti je na ženi.
- Samo perverzncjaci i manijaci mogu vršiti seksualno nasilje i silovanje.
- Mladići ne zaslužuju da budu osuđeni jer je cio život pred njima.

Tužiocu trebaju pažljivo razmotriti kontekst navoda, uključujući i to da li je bilo predumišljaja i planiranja. Trebaju razmotriti da li je osumnjičeni ciljao ili iskorištavao žrtvu u vrijeme kada je ona bila ranjiva. Imajte na umu da neki počinioci mogu nastojati da događaje predstave u drugačijem svjetlu, čak i sebi samima, kako bi mogli tvrditi da se sve desilo spontano i sporazumno. Tužiocu moraju osporiti sve pretpostavke kojima se nastoji skinuti odgovornost za silovanje sa počinioca.

- Silovanje je isključivo zločin iz strasti - Pogrešno.
- Kada je u pitanju seks, muškarci dođu do određene tačke kada se više ne mogu kontrolisati – Pogrešno.
- Mladići ne zaslužuju da budu osuđeni jer je cijeli život pred njima/postoje pozitivna svjedočenja o njihovom karakteru – Pogrešno.

Žrtve seksualnog nasilja i silovanja

Osoba pristaje na seksualnu aktivnost samo ako se po vlastitom izboru slaže s tom radnjom i ima slobodu i sposobnost da napravi taj izbor. Pristanak na seksualnu aktivnost može se dati za jednu vrstu seksualne aktivnosti, ali ne i za drugu, npr. vaginalni, ali ne i analni seks ili penetraciju uz uslove kao što je nošenje kondoma. Pitanja za razmatranje koja bi mogla biti relevantna za nečiju slobodu pristanka:

- Zlostavljanje u porodici: da li je partner ili član porodice koristio prinudu, kontrolu, silu ili moć da podnositeljicu prijave liši mogućnosti davanja slobodnog pristanka?
- Položaj moći: da li je osumnjičeni na poziciji moći na kojoj bi mogao zloupotrijebiti povjerenje podnositeljice prijave upravo zbog svog položaja ili statusa (npr. član porodice, učitelj, vjerski vođa, poslodavac, član bande, skrbnik ili ljekar)?

- Položaj zavisnosti: da li podnositeljica prijave zavisí od osumnjičenog, na primjer, finansijski ili u pogledu pružanja njege?
- Dob: je li podnositeljica prijave znatno mlađa od osumnjičenog i da li je ta razlika u godinama relevantna?

Pitanja za razmatranje koja bi mogla biti relevantna za nečiju sposobnost davanja pristanka:

- Da li je podnositeljica prijave bila pod uticajem pića ili droge?
- Da li podnositeljica prijave pati od zdravstvenog stanja koje bi moglo ograničiti njenu sposobnost davanja ili saopštavanja pristanka?
- Ima li podnositeljica prijave narušeno mentalno zdravlje ili razvojne poteškoće koje bi mogle ograničiti njenu sposobnost za davanje ili saopštavanje pristanka?
- Je li podnositeljica prijave spavala u datom momentu ili je bila bez svijesti?

Važno je skrenuti pažnju na sljedeće činjenice:

Općenito:

- Silovanje može imati pogubne posljedice po žrtvu, njenu porodicu i širu zajednicu.
- Žrtva koja se odluči da prijavi silovanje i pruži podršku krivičnom gonjenju izuzetno je hrabra.
- Ne postoji tipična osoba koja može biti žrtva seksualnog nasilja i silovanja; ljudi svih uzrasta, rasa, seksualnih opredjeljenja, vjerskih ubjeđenja, porijekla i izgleda mogu biti žrtve.
- Ne postoji tipičan odgovor na silovanje. Ljudi reaguju na različite načine.
- Svaka situacija je specifična i pristanak se mora dati za svaku pojedinu situaciju. Pristanak uvijek može biti uslovljen, odnosno može se u potpunosti povući, uključujući i za radnju za koju je prvobitno dat.
- Pristanak je aktivan i nema potrebe za artikulacijom odsutnosti pristanka.

Ponašanje žrtve:

- Upoznavanje ljudi putem aplikacija za upoznavanje i društvenih medija te slanje seksualnih slika sve je češća pojava. Pristanak se ne može

podrazumijevati na osnovu načina upoznavanja ili poruka.

- Pristanak se ne može podrazumijevati iz onoga što bi se moglo protumačiti kao flertovanje ili iz načina na koji je osoba odjevena ili jednostavno iz čina odlaska nečijoj kući.
- Pristanak se ne može automatski podrazumijevati samo zato što žrtva pokazuje znakove seksualnog uzbuđenja ili stimulacije.

Intoksikacija:

- Samo zato što je osoba pijana ili je uzela drogu ne znači da želi seks ili da je pristala na seks.
- Ako neko ne može dati pristanak jer je pijan, drogiran ili bez svijesti, to je silovanje.
- Samo zato što je neko bio pijan u vrijeme incidenta ne znači da je njegovo sjećanje na događaje nepouzđano. Studije su pokazale da opijenost utiče na broj detalja kojih se svjedok može prisjetiti, ali ne i na tačnost sjećanja. Stoga je od suštinske važnosti kada se odlučuje o predmetu da istražitelji i tužioci ne pretpostavljaju da je svjedok koji je bio u alkoholiziranom stanju u vrijeme seksualnog napada manje pouzdan od svjedoka koji je bio trijezan.

Seksualna prošlost žrtve:

- Seks nije ograničen na ljude koji su u braku / izvanbračnoj zajednici / u dugotrajnoj vezi, itd.
- Ljudi imaju pravo na sporazumni seks s koliko god ljudi žele i kad god žele. To ne negira njihovo pravo, odnosno sposobnost da daju pristanak.
- Pristanak se ne može podrazumijevati brojem ljudi s kojima je neko spavao prije ili nakon incidenta.
- Pristanak na seks u budućnosti ne može se podrazumijevati samo zato što su ljudi u prošlosti imali sporazumni seks. Svaka situacija je specifična i pristanak se mora dati za svaku pojedinu situaciju.

Odgovor žrtve na silovanje:

- Ne postoji tipičan odgovor na silovanje. Traumatska priroda krivičnog djela znači da se žrtve mogu ponašati na mnogo načina od kojih neki mogu biti kontraintuitivni.
- Način na koji žrtva percipira prijetnju utiče na njeno ponašanje. Kod žrtve opravdano može postojati strah da će biti ubijena ili da će joj biti nanesene ozbiljne povrede, pa stoga saraduje sa silovateljem kako bi sebi spasila život. Može se bojati i za sigurnost drugih, uključujući članove svoje porodice. Pristanak i podčinjenost su dvije različite stvari.
- Kada je pod prijetnjom, mozak implementira instinktivne reakcije preživljavanja nad kojima žrtva nema nužno kontrolu. Odgovor možda neće biti logičan drugima, pa čak ni žrtvi, ali u tom trenutku mozak može odlučiti da reaguje potpuno instinktivno: ne samo da se bori ili bježi, već da padne, zamrzne se ili sprijatelji.
- Mnogi ljudi tokom ili nakon silovanja dožive neku vrstu šoka koji ih čini emocionalno otupjelim ili ravnodušnim te naizgled smirenim.
- Osoba sa invaliditetom može pokazivati izraženije simptome nakon traume ili tokom prisjećanja traume.
- Ljudi mogu reagovati na bilo koju stimulaciju i pokazati znakove slične seksualnom uzbuđenju, čak i one koji nisu sporazumni, odnosno koji su traumatični/bolni. To kod žrtve može izazvati ogroman sram te nagnati žrtvu da sebe optužuje i krivi.
- Usredotočite se na definiciju pristanka i pobrinite se da taj proces bude proaktivan i senzibiliziran uporedo sa sveobuhvatnom procjenom slučaja.

Odgodañje prijavljivanja:

- Mnoge žrtve silovanja ne prijave napad policiji. Trauma silovanja može izazvati osjećaj srama i krivice, što pak može utjecati na spremnost žrtve da prijavi slučaj. Sam proces prijavljivanja silovanja može biti traumatičan, kao i krivični postupak, te može odvratiti žrtvu od prijavljivanja.
- Neke žrtve će ispričati šta im se desilo prijatelju, porodičnom ljekaru ili drugim osobama. Druge žrtve neće nikome ništa reći zbog srama, krivice i straha od počinioaca, odnosno zato što se boje da im niko neće vjerovati.
- Odgođeno prijavljivanje ne znači da se radi o lažnim optužbama.

- Vrijeme potrebno za prijavljivanje slučaja ne ukazuje na razinu uznemirenosti.

Nedosljednosti u iskazu:

- Nedosljednosti u iskazima mogu se desiti bez obzira na to da li osoba govori istinu ili ne.
- Izbjegavajte argumente tipa „ili/ili“ koji omogućavaju da se svjedočenje podnositeljice prijave u potpunosti odbaci zbog manje važnih nedosljednosti. Nemojte zbog toga posmatrati iskaz kao da se mora vjerovati ili optuženom ili podnositeljici prijave.
- Silovanje je veoma traumatično iskustvo i sjećanje može biti narušeno na više načina. Razumijevanje utjecaja straha i psiholoških mehanizama koji se mogu javiti tokom seksualnog napada ključno je prilikom razmatranja sjećanja i pamćenja. Neke osobe mogu nastojati da potisnu misli o tome da su bile silovane, odnosno da potisnu prisjećanja na silovanje, što je razumljivo. Sve to može utjecati na sposobnost prisjećanja.

Ranije optužbe za silovanje:

- Žrtvama može biti teško da se odluče da prijave silovanje i da sarađuju u krivičnom gonjenju. Neke žrtve se mogu odlučiti da ne prijave silovanje, odnosno da ne podrže istragu ili krivično gonjenje iz više razloga, uključujući zastrašivanje od strane optuženog.
- Odluka da se predmet obustavi zbog nedovoljnih dokaza ne znači da je optužba lažna. To znači da prikupljeni dokazi nisu dovoljni da bi se podigla optužnica.
- Kada sud donese oslobađajuću presudu to znači da sud nije bio uvjeren „van razumne sumnje“ da je krivično djelo počinjeno.

Prethodne osude žrtve:

- Prethodne osude ili neistine ne utječu automatski na vjerodostojnost optužbe. Važno je razmotriti njihovu relevantnost i primjenjivost. Samo pitanja koja su relevantna treba uzeti u obzir prilikom razmatranja konkretnih optužbi.
- Tamo gdje je to relevantno, razmotrite kontekst bilo kojih prethodnih osuda. Na primjer, jesu li one rezultat prethodne viktimizacije (npr. seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu) ili ukazuju na određeni oblik ranjivosti.

Uobičajene zablude:

- „Prave“ žrtve će se boriti protiv napadača ili će fizički i/ili verbalno pružiti otpor neželjenom seksu.
- „Prave“ žrtve jasno i izričito izražavaju neslaganje s neželjenim seksualnim kontaktom.
- Žene koje konzumiraju drogu ili alkohol odgovorne su za seksualno nasilje kojem su podvrgnute.
- Žene „to traže“ kada nose provokativnu odjeću.
- Žene koje „izazivaju“ muškarce zaslužuju da budu silovane.
- Žene koje su „promiskuitetne“ ili su tzv. „nemoralnog“ karaktera nisu pouzdane i veća je vjerovatnoća da su pristale na spolne radnje o kojima je riječ.
- Žene koje odlaze u dom muškarca na prvom sastanku time pokazuju da su voljne imati seks.
- „Prave“ žrtve mogu ispričati svaki detalj napada hronološkim redoslijedom.
- „Prave“ žrtve prijavljuju policiji slučaj čim to mogu, a one koje to ne učine lažu.
- „Prave“ žrtve će uvijek biti vidno uznemirene kada opisuju šta se dogodilo.
- „Prave“ žrtve se savršeno ili skoro savršeno prisjećaju događaja i njihova priča o „onom što se desilo“ je dosljedna i linearna.
- Povlačenje izjave od strane žrtve, netačnosti ili nedosljednosti u njenim izjavama ili nedostatak dokaza upućuju na to da je prijava lažna.
- „Prave“ žrtve prekidaju svaki kontakt s osobom koja je prema njima pokazala seksualno neprimjereno ponašanje, odnosno koja ih je napala.

Važno je skrenuti pažnju na sljedeće uobičajene zablude:

- Žrtva je izazvala silovanje i svojom odjećom/flertovanjem automatski pokazala pristanak - Pogrešno.
- Ako prije sastanka s nekim pošaljete fotografije ili poruke seksualne naravi, seks je neizbježan - Pogrešno.
- Ako dobrovoljno odete u nečiji stan nakon sastanka ili večernjeg izlaska, očigledno želite seks i svojim dolaskom ste dali pristanak na to - Pogrešno.
- Ako upoznajete muškarce online ili putem aplikacija za pronalaženje partnera za neobavezni seks, pristajete na seks i trebate biti spremni da ponudite seks - Pogrešno.
- Ako konzumirate alkohol ili droge, sami sebe izlažete silovanju i snosite odgovornost za to - Pogrešno.
- Ako često imate spolne odnose, uključujući i sa različitim partnerima, onda ste promiskuitetni/"dobili ste šta ste tražili"/silovanje vas neće povrijediti - Pogrešno.
- Neko ko je silovan nikad neće tražiti, niti poželjeti seks ubrzo nakon toga - Pogrešno.
- Prema ponašanju osobe nakon događaja može se ocijeniti da li je ona „zaista“ silovana - Pogrešno.
- Prava žrtva silovanja je uvijek vidno uznemirena kada opisuje šta joj se desilo - Pogrešno.
- Prava žrtva silovanja se nikad ne bi zamrzнула, već bi se branila od napada - Pogrešno.
- Prava žrtva silovanja nikad ne bi mogla nastaviti normalan život, ići na posao, voditi djecu u školu, itd. - Pogrešno.
- Ako žrtva nije vikala, branila se ili zadobila ozljedu, onda to nije bilo silovanje - Pogrešno.
- Ako žrtva nije odmah prijavila policiji, to sigurno nije bilo silovanje - Pogrešno.
- Ako nisi rekla „ne“, to nije bilo silovanje - Pogrešno.
- Samo mladi/atraktivni ljudi budu silovani - Pogrešno.

- Snažni/nezavisni/moćni/stariji ljudi neće biti silovani - Pogrešno.
- Rasa/vjeroispovijest/porijeklo osobe je razlog za silovanje - Pogrešno.
- Prava žrtva bi uvijek mogla jasno i dosljedno prepričati silovanje - Pogrešno.
- Nedosljednosti u žrtvinom prikazu događaja uvijek znače da ona nema kredibilitet kao svjedokinja - Pogrešno.
- Ako je žrtva prije događaja konzumirala alkohol ili droge, uvijek će biti nepouzdana svjedokinja jer njen iskaz neće biti tačan - Pogrešno
- Lažno prijavljivanje je česta pojava i žene kada požale zbog seksa s nekim ili se žele osvetiti uvijek tvrde da su silovane - Pogrešno.
- Druge prijave silovanja koje nisu uspješno procesuirane u krivičnom postupku uvijek znače da žrtva nije imala kredibilitet kao svjedokinja - Pogrešno.
- Ranije odustajanje od prijava ili raniji otpor prema saradnji sa tužilaštvom uvijek znači da žrtva nema kredibilitet kao svjedokinja - Pogrešno.
- Ako je žrtva ranije osuđivana, nikad neće imati kredibilitet kao svjedokinja - Pogrešno.
- Žrtva je ranije osuđivana, ili nije govorila istinu o drugim stvarima pa joj se nikad ne može vjerovati da govori istinu o silovanju - Pogrešno.
- Ako žrtva ima razvojne poteškoće ili je narušenog mentalnog zdravlja, nikad neće imati kredibilitet kao svjedokinja - Pogrešno.
- Ako je osoba pokazala znakove seksualne uzbuđenosti tokom zlostavljanja, jedini mogući zaključak je da je to željela i/ili da je u tome uživala - Pogrešno.

Reference i resursni materijal

4TH GREVIO Activity Report (2023), *Focus section: approaches taken in states parties to the Istanbul Convention on the criminalisation and prosecution of sexual violence, including rape*, in the 4th Council of Europe.

Archambault, J. et al (2007), *Interviewing the Victim – Online Training Institute*, End Violence Against Women International, EVAWI.

Burman M. et al (2009), *Different systems, similar outcomes? Tracking attrition in reported rape cases in eleven countries*.

Council of Europe (2022), *Mid-term Horizontal Review of GREVIO baseline evaluation reports*.

England and Wales Legal Guidance (2021), *Sexual Offences, The Impact of Trauma on Adult Sexual Assault Victims*, Department of Justice Canada.

GREVIO (2022), *Baseline Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) - Bosnia and Herzegovina*, Council of Europe.

Johnson, H. et al (2008), *Violence against Women: An International Perspective*, HEUNI.

Kelly, L. et al (2005), *A Gap or a Chasm? Attrition in Reported Rape Cases*, Home Office Research Study.

Mallios, C. and Meisner, T. (2010), *Educating Juries in Sexual Assault Cases – Part I: Using Voir Dire to Eliminate Jury Bias*, Strategies – The Prosecutor’s Newsletter on Violence against Women, Aequitas, Issue No. 2.

Marceline Naudi, Chair (2020), *Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO) Presentation at the Expert Group Meeting*,

Report on rape as a grave and systematic human rights violation and gender-based violence against women, UN Special Rapporteur on violence against women.

Moller A. et al (2017), *Tonic immobility during sexual assault – a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression*, Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinaica, 96: pp. 932-938.

Rennison, C. (2002), *Rape and Sexual Assault: Reporting to Police and Medical Attention, 1999-2000*, Bureau of Justice Statistics, Department of Justice, United States of America.

Stina Holmberg and Lars Lewenhagen (2020), *The new consent law in practice: An updated review of the changes in 2018 to the legal rules concerning rape*, The English summary of Brå report 2020:6. (The Swedish National Council for Crime Prevention (Brå)).

UN Women Virtual Knowledge Centre to End Violence against Women and Girls. <https://www.endvawnow.org/>.

UNODC (2014). *Handbook on Effective Prosecution Responses to Violence against Women and Girls*.

Vandervort, L. (2013), *Sexual Consent as Voluntary Agreement: Tales of 'Seduction' or Questions of Law?*, New Criminal Law Review, Vol. 16, Number 1, pp. 143-201.

Živa Šuta et al PhD (undated), *Yes means Yes" Theoretical dilemmas and new definition of rape and sexual assault in Slovenian Criminal Law*.

www.coe.int

Vijeće Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Sastoji se od 46 država članica, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Vijeća Evrope potpisnice su Evropske konvencije o ljudskim pravima koja predstavlja ugovor za zaštitu ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadzire provođenje Konvencije u državama članicama.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE